

kapsukas.
sūduvos
širdis

Knyga gražinti ne vėliau kaip:

84.03.12-3531.	86.02.10-4091.
84.11.18/12	86.02.14-4099
84.05.03-3540	86.02.14-4101

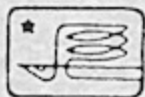
23.11.2000/1692
15.1.2001/1333
16.XI.2001/738-V
13.1.2002/607-V
9.IV.2002/672

R. Pačesa ir J. Sideravičius

kapsukas- sūduvos širdis

LEIDYKLA „MINTIS“

VILNIUS * 1970

K

914(474.5)

~~21(FL)~~

Pa 37

R 40-B1940

Kapsuko m.
Centrinė Biblioteka

~~4-3(14)~~

~~KAPSUKO MIESTO~~

~~BIBLIOTEKA Nr. 2~~

~~5467~~

2-8-4

206-69

PRAEITIS

Kapsuko rajonas yra Sūduvos lygumos centre. Iš pietų į šiaurę teka didžiausia Sūduvos upė Šešupė. Rajonas išraižytas ir mažesnių upelių — Dovinės, Juodupės, Laikštės, Sasnos, Sūduonios, Uosupelio. Bet rajono kraštovaizdis nepatrauks turistų akies. Tai lygumų lygumos, retai kur miškeliu, kalvele ar nedideliu ežerėliu papuoštos. Užtat žemė čia trąši — joje gerai tarpsta javai, pašarinės ir techninės kultūros — ne veltui Sūduvos kraštas vadinamas „Lietuvos Ukraina“, jos aruodu. Žemės derlingumo ir ekonominių rodiklių atžvilgiu rajonas priskirtas prie aukščiausios, pirmosios, grupės.

Sūduvos vietovardžiai vaizdžiai kalba apie jos praeitį bei vietos gyventojų verslą. Senovėje čia tirštai gyveno jotvingiai, arba sūduviai. XII—XIII a. įsibrovę kryžiuočiai pavergė prūsus ir tyrais pavertė sūduvių gyvenamą kraštą. Apleista Sūduva XIV—XV a. apaugo dideliais miškais. Į juos XVI—XVII a. pradėjo grįžti ir kurtis lietuviai. Kertant tuos miškus, apdirbant miško medžiagą — gaminant statinių šulus, lentas, laivų stiebus, pelenus, degutą ir dervą — buvo statomi laikini darbininkams gyventi trobesiai — būdos. Iš čia „būdiniai“ vietovardžiai — Būdviečiai, Ažuolų Būda, Būdelė, Cinabūdė, Čysta Būda, Graižbūdė, Juodbūdė, Salemo Būda, Šarabūdė, Tamošbūdė ir kt.

Kitas būdingas krašto vietovardis yra Rūda—Kazlai. Čia XVII—XIX a. buvo lydoma geležis, kasama iš vietos balų — rūdynų. Geležies dirbėjus rūdininkus žmonės vadino kazlais. Tą vardą jie gavo nuo kazlo, t. y. kelmo, nes geležies lydymui naudodavo kelmus. „Rūdiniai-kazliniai“ vietovardžiai — Kazlų Rūda, Sena Rūda, Višakio Rūda, Kazliščiai, Kazlai ir kt.

Sūduvos kraštas po Žalgirio mūšio Melno taikos sutartimi 1422 m. galutinai atiteko Lietuvai. Bet siena tebuvo nustatyta tik po šimto metų — 1529 m. Ji ir vėliau nepasikeitė.

Seniausias Sūduvos administracinis padalijimas padarytas pagal girias, kurios buvo vadinamos dešinėje Nemuno pusėje esančių didžiojo kunigaikščio pilių ir dvarų vardais — Merkinės, Alytaus, Punios, Birštono, Darsūniškio ir kt. 1667 m. Kauno pavieto mokesčių sąraše minimas Birštono girios viduryje prie Šešupės esantis Pašešupio kaimas. Tai — Kapsuko miesto prosenelis. XVIII a. pradžioje jis virto miesteliu. Šešupės ir Jevonio santakoje, prie keturkampės turgavietės (dabartinės K. Poželos aikštės), buvo atmatuoti sklypai namams statyti, iš turgavietės išvestos gatvės, pagal jas atrėžti sklypai būsimiems gyventojams. Netrukus čia įsikūrė amatininkų, atsirado parduotuvių, smuklė ir koplyčia. Pašešupio miestas buvo pavadintas Starapole. Šis vardas pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas 1732 m.

1750 m. kitame Jevonio krante marijonai įsteigė vienuolyną, buvo pastatyta bažnyčia. Marijonų žemėse kūrėsi kitas miestas; jį vienuoliai pavadino Marijampole.

Taigi, nuo 1756 m. prie Šešupės gyvavo du miesteliai — Starapolė ir Marijampolė. 1792 m. miestas gavo Magdeburgo teises ir visas pavadintas Marijampole. Po trečiojo Žečpospolitos padalijimo, 1795 m., Marijampolė atiteko Prūsijai. Čia buvo įkurtas apskrities centras su išdu ir landratu. Po Tilžės sutarties 1807 m. visas Sūduvos kraštas įėjo į Varšuvos kunigaikštystę, 1815 m. Vienos kongreso nutarimu prijungtas prie Rusijos. 1816 m. įėjo į Lenkijos karalystės Augustavo vaivadiją, kuri 1837 m. buvo perorganizuota į Augustavo guberniją. 1867 m. Augustavo gubernija buvo padalyta į Lomžos ir Suvalkų gubernijas. Visas dabartinis Sūduvos kraštas įėjo į Suvalkų guberniją ir dėl to pradėtas vadinti Suvalkija.

Caro laikais Marijampolė augo lėtai. 1800 m. mieste buvo 1178 gyventojai. Nutiesus 1829 m. per Marijampolę plentą, sujungusį Peterburgą su Varšuva,

ir strateginę jo atšaką Marijampolė—Kybartai, įkurdinus Marijampolėje stambią karinę įgulą, miestas ėmė augti sparčiau. 1897 m. Marijampolėje buvo 6298 gyventojai. Kūrėsi vietinė smulki pramonė.

Nors Marijampolė susisiekimo atžvilgiu buvo geroje vietoje ir prie pat Lietuvos žemės ūkio produktų aruodo, bet buržuaziniais laikais pramonė čia buvo nedidelė. Išskyrus cukraus fabriką, 120 kW hidroelektrinę ant Šešupės kranto bei kitas amatininkiško pobūdžio dirbtuves — pieninę, skerdyklą, kelias žemės ūkio mašinų dirbtuves, keturias spaustuves ir pan. — daugiau jokios pramonės nebuvo. Praūžusi karo audra smarkiai palietė ir Marijampolę: dar 1941 m. aviacijos bombomis buvo sugriautas bei sudegintas visas miesto centras. 1944 m. bėgdami fašistai susprogdino pagrindinį miesto pramonės objektą — cukraus fabriką, gelžbetoninius Šešupės tiltus.

Kapsukas — Marijampolė — nesenas miestas. Jis baigia tik antrą šimtmetį. Nūdienis vardas jam suteiktas 1955 m. Jis vienas svarbiausių kultūros, švietimo ir revoliucinių tradicijų centrų Sūduvos krašte.

Dabar Kapsuko rajonas užima 1574 km² teritoriją; 1969 m. sausio 1 d. jame gyveno 86 300 žmonių. Kaimuose buvo 48 000, o miestuose — 38 300 gyventojų. Kapsuko rajoną sudaro 3 miestai ir 17 apylinkių.

KULTŪRA IR ŠVIETIMAS

Pirmoji pradinė mokykla mieste įsteigta 1777 metais. Ji veikė iki 1817 m. 1840 m. iš Seinų buvo atkelta keturklasė mokykla. 1845 m. joje mokėsi M. Ake-laitis — rašytojas, visuomenės veikėjas, aktyvus kovotojas prieš carizmą, 1863 metų sukilimo dalyvis. Ją baigė T. Žilinskas, įžymus XIX amžiaus lietuvių pedagogas, švietėjas, kultūros veikėjas; joje mokėsi poetas P. Arminas-Tru-pinėlis. Ši keturklasė mokykla 1865 m. pertvarkyta į apskrities pedagoginę mokyklą, o 1866 m. — į gimnaziją.

Gimnazija — dabartinė Kapsuko J. Jablonskio vidurinė mokykla — ištisą šimtmetį savo klasėse brandino daug pažangios inteligentijos.

XIX a. čia mokėsi įžymieji revoliuciniai kovotojai, LKP kūrėjai ir vadovai — V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis; rašytojas ir istorikas, vienas pirmųjų marksizmo propagandininkų Lietuvoje — S. Matulaitis. XIX a. paskutinį dešimtmetį gimnazijoje susibūrė mokinių ratelis, domėjęsis marksizmu.

1904—1909 m. čia veikė socialdemokratų kuopelė. 1905 m. gimnazijos mokiniai aktyviai dalyvavo revoliuciniame judėjime, organizuotai streikuodavo. Marijampolės gimnazija buvo viena iš nedaugelio Lietuvos mokyklų, kur XIX a. suskambėjo lietuvių kalba. Čia mokėsi įžymus kalbininkas ir pedagogas J. Jablonskis; visuomenės veikėjas ir mokslininkas J. Basanavičius; poetas, rašytojas, publicistas V. Kudirka; rašytojai V. Pietaris ir A. Kriščiukaitis-Aišbė; poetai P. Vaičaitis ir M. Kėkštas; publicistas ir švietėjas J. Adomaitis-Šernas; rašytojas ir pedagogas P. Mašiotas; literatas J. Jesiulaitis; visuomenės veikėjas ir knygnešys J. Kačergis; draudžiamų raštų gabenimo organizatorius ir liberalinis visuomenės veikėjas K. Aglinskas — pirmojo lietuvių studentų ratelio Maskvos universitete XIX a. steigėjas; liberalinis publicistas J. Aleksa; veterinarijos mokslų daktaras materialistas K. Aleksa; literatas, visuomenės veikėjas, filosofijos mokslų daktaras ateistas P. Augustaitis; revoliucinio judėjimo dalyvis gyd. P. Bliūdžius; poetas K. Bukaveckas; rašytojai K. Puida, J. A. Herbačiauskas.

Tuo metu gimnazija išleido nemažą būrį abiturientų, iš pradžių kovojusių prieš caro patvaldystę, organizavusių judėjimą už lietuvių kalbą ir kultūrą, o vėliau sustojusių buržuazinio liberalizmo pozicijose. Iš jų žymesni visuomenės ir kultūros veikėjai: gydytojai J. Staugaitis, K. Grinius, medicinos žinių populiariautojas prof. J. Bagdonas.

XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Marijampolės gimnazijoje mokėsi poetas V. Mykolaitis-Putinas; pedagogas, 1905 m. revoliucijos ir 1918—1919 m. pilietinio karo dalyvis F. Treigys; rašytojai A. Venclova ir V. Žilionis; trumpą laikotarpį mokėsi poetė S. Bačinskaitė-Nėris; revoliucionierius K. Petrikas; skulptorius P. Aleksandravičius; akademikai prof. J. Kriščiūnas ir V. Serbenta; prof. B. Sidaravičius; Didžiojo Tėvynės karo dalyvis kapitonas V. Rimas ir pokario metų gimnazijos komsorgas J. Karašauskas — abu žuvę nuo buržuazinių nacionalistų rankų.

1866 m. Marijampolės apskrityje, Veiveriuose, buvo įsteigta mokytojų seminarija. Joje taip pat buvo dėstoma lietuvių kalba. Dar XIX a. ji paruošė daug mokytojų. Čia mokėsi P. Arminas; poetas K. Sakalauskas-Vanagėlis; pedagogas J. Kairiūkštis; publicistas ir poetas J. Kalnėnas-Andziulaitis — vienas iš pažangiausių aušrininkų, ateistas; dailininkas A. Žmuidzinavičius; JAV pažangūs visuomenės veikėjai V. Karalius, gydytojai Jonas ir Juozas Jonikaičiai; akademikas J. Žiugžda; muzikos pedagogas V. Bacevičius; pedagogai, visuo-

menės veikėjai S. Matijošaitis-Esmaitis, A. Jakučionis; pedagogai A. ir J. Vokiečiai, J. ir F. Damijonaičiai.

Pirmieji nacionalinės kultūros renginiai Marijampolėje ir apylinkėse priklausė 1890 m. J. Senkaus suorganizuotam chorui, populiariu lietuvių liaudies dainas.

Marijampolėje veikė mišri lietuvių ir žydų saviveiklininkų grupė. 1897 m. gegužės 1 d. netoli Kalvarijos, valstiečio sodyboje, ši grupė slapta suvaidino lietuvių kalba „Šmėklą“ — veiklą iš JAV angliakasių gyvenimo. Vakaro metu ir lietuviškai dainuota. O 1905 m. gegužės 15 d. Marijampolėje surengtas spektaklis lietuvių kalba legaliomis sąlygomis. Suvaidinta „Amerika pirtyje“.

1906 m. Marijampolėje įsisteigė liberalinės krypties „Šviesos“ draugija, kuri po poros metų Sūduvoje turėjo 18 skyrių. „Šviesos“ steigė švietimo kursus, ruošė vaidinimus, koncertus, kėlė valstiečių kultūrą. Carinė valdžia draugijos veiklą persekiojo, jos narius suiminėjo ir teisė.

Uždarius „Šviesą“, vienas pažangių jos narių A. lešmanta toliau vedė chorą ir orkestrėlį. Jų įėjomis 1910 m. liepos 15 d. Žalgirio mūšio 500-jų metinių garbei buvo pastatyta Miko Petrausko opera „Birutė“. Netrukus suorganizuota muzikos, literatūros ir dramos draugija „Gabija“ veikė iki 1920 m. „Gabijoje“ įsigalėjus klerikalams, pažangesnieji jos nariai, būtent A. lešmanta su choru ir orkestrėliu apie 1913 m. pasitraukė ir veikė atskirai, iki pirmojo pasaulinio karo ruošdami spektaklius bei koncertus.

1917 m. Daukšiuose vietos saviveiklininkai pastatė „Ekspropriatorius“. Tais pat metais Šunskų apylinkės Vekeriotiškių kaimo jaunimą į saviveiklininkų būrelį patraukė revoliucinio judėjimo dalyvis J. Janušauskas. Būrelis vaidindavo savo nario mokytojo J. Papeckio parašytus scenos veikaliukus.

Per pirmąjį pasaulinį karą, kaizerinės okupacijos metu, Marijampolės apskrityje mokyklos beveik neveikė. Karo metu evakuotosios Veiverių mokytojų seminarija ir Marijampolės gimnazija 1919 m. buvo vėl atkurtos. Marijampolės gimnazija pavadinama Rygiškių Jono vardu, o vietoj veiveriškės įsteigta Marijampolės mokytojų seminarija (dabar O. Žemaitytės-Sukackienės pedagoginė mokykla).

Seminarija per pusę šimtmečio paruošė kraštui didžiulį būrį mokytojų. Joje brendo rašytojai K. Boruta ir V. Montvila, revoliucinio judėjimo dalyviai — B. Pauliukevičius, seserys A. ir I. Laukaitytės, LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas L. Kapočius, V. Viedrynaitis, E. Eidukaitytė. Vėliau — poetai K. Kubilinskas ir A. Matutis, kino režisierius V. Mikalauskas.

Nuo 1919 m. iki 1925 m. Marijampolėje veikė privati realinė gimnazija, kurioje dirbo P. Bliūdžius, A. Lastas, S. Matulaitis, S. Totorius, J. Žiugžda ir kiti pažangūs mokytojai. Čia mokėsi revoliucinio judėjimo dalyviai — rašytojas B. Pranskus-Žalionis, P. Glovackis, M. Meškauskienė, teisės mokslų kandidatas A. Bulota — Ispanijos pilietinio karo veteranas, inžinierius K. Kriščiūnas, profesoriai K. Baršauskas, J. Kupčinskas, K. Bieliukas, doc. K. Lukša. Gimnazijoje dėtė ir visapusiškai ją rėmė visuomenės veikėjai advokatai A. Bulota ir A. Bulotienė, 1941 m. hitlerininkų sušaudyti. Jų šeimoje nuo 1920 m. iki mirties gyveno rašytoja Žemaitė.

1922—1925 m. veikė gimnazijos mokytojų ir pažangių inteligentų suorganizuotas Liaudies teatras, statęs G. Landsbergio-Žemkainio „Blindą“, M. Gogolio, H. Hejermanso, A. Čechovo ir kitų autorių veikalus. Svarbiausias režisierius, dailininkas, muzikinis bei literatūrinis redaktorius ir artistas buvo A. Iešmantas.

SPAUDA

Marijampolė — seniausias Sūduvoje periodinės ir neperiodinės, revoliucinės ir nacionalinės spaudos centras.

Pirmas mieste išėjęs laikraštėlis „Klamstvo“ („Melagystė“) buvo rankraštinis, lenkų kalba. Jį 1879 m. nelegaliai leido gimnazijos moksleiviai, redagavo V. Kudirka.

Pirmąjį, taip pat rankraštinį ir nelegalų, laikraštėlį lietuvių kalba 1884 m. išleido gimnazijos mokinys J. Mačys-Kėkštas. Tai „Priešaušris“.

Po 1905—1907 metų revoliucijos dar labiau suaktyvėjo socialdemokratų veikla. 1908 m. gimnazijoje veikusi socialdemokratų kuopelė išleido šapirografuotą laikraštėlį „Mokinio draugas“. Tais pačiais metais išėjo pirmas spausdintas laikraštis „Darbininkų žodis“. Šį žemės ūkio darbininkams skirtą revoliucinį socialdemokratų laikraštį redagavo ir pats nelegalioje spaustuvėje spausdino Z. Aleksa-Angarietis. Šriftą parūpino Kauno spaustuvių darbininkai, kitus įrengimus pagamino jų draugai iš Šmito metalo dirbinių fabriko; spaustuvę pats Z. Aleksa parsigabeno į Marijampolę. Vėliau, suėmus Z. Aleksą, ji perkelta į Gižų apylinkę, kur buvo spausdinami atsišaukimai prieš kaiserinius okupantus, 1918 m. prieš buržuazinę vyriausybę. Kratos išvakarėse, 1919 m., ji buvo sunaikinta. Liekanos yra Vilniaus revoliuciniame muziejuje.

Nuo 1879 m. iki 1941 m. Marijampolėje išėjo apie 70 pavadinimų laikraščių ir žurnalų. Apie 20 iš jų — rankraštiniai, šapirografuoti ir hektografuoti, kiti — spausdinti. Daugiausia jų ėjo laikotarpiu tarp abiejų pasaulinių karų. Nemažą dalį sudarė reakcingos krypties laikraščiai — katalikiški, kiti — geltonieji, skautų, šaulių. Didžiausias buvo katalikiškasis savaitraštis „Šaltinis“ (1926—1940).

1943 m. Marijampolėje ėjo antifašistinis laikraštis „I kovą“.

Pirmasis tarybinis laikraštis išėjo 1941 m. balandžio 19 d. Tai „Naujasis kelias“ — LKP (b) Marijampolės apskrities komiteto ir apskrities vykdomojo komiteto organas. Pirmaisiais pokario metais jo leidimas buvo atnaujintas, jis tebeina ir dabar.

Laikotarpiu tarp abiejų pasaulinių karų Marijampolėje buvo keturios spaustuvių ir dvi knygų leidyklos. Vienuolių leidykla leido tik religinę literatūrą, „Dirva“ — vadovėlius, muzikos veikalus, lietuvių ir užsienio klasikus, vaikų literatūrą, tačiau kartu nemaža ir menkavertės literatūros bei kriminalinio ir bulvarinio šlamšto.

Buržuazijos valdymo metais tebuvo viena valstybinė biblioteka. Marijonai turėjo didžiulę — 80 tūkstančių tomų — biblioteką, tačiau ją galėjo naudotis tik kunigai. Joje buvo senų knygų įvairiomis kalbomis, unikalūs lituanistikos bei lituanikos rinkiniai. Biblioteka žuvo antrojo pasaulinio karo metu.

Karo metu žuvo ir nemažas Marijampolės apygardos teismo archyvas, kuriame buvo sukaupta archyvinė medžiaga nuo XIX a. pradžios, o žemės ipotekos skyriuje — dokumentai nuo XVI a.

MARIJONAI

Buržuaziniais laikais Marijampolė buvo ir nemažas katalikiškos reakcijos centras. Jame didžiausias vaidmuo teko marijonų ordinui. Marijonai mieste turėjo gimnaziją, dvi spaustuves, keletą įmonių, kurių konkurencija atėmė uždarbi daugumai miesto amatininkų, valdė daug namų mieste ir nemažą ūkių kaime. Vienuolyno turtas apskrityje buvo vertinamas 13 milijonų litų.

Marijonai buvo visų tamsybinių Vatikano planų vykdytojų priešakinėse gretose; tie planai atitiko ir lietuvių kapitalistų bei buožių interesus, atitiko jų siekimą nuslopinti Lietuvos darbo žmonių revoliucinį judėjimą ir išsaugoti Lietuvoje išnaudotojišką kapitalistinę santvarką.

Marijampolė matė nemažą politinių audrų ir permainų. XVIII—XIX a. sandūroje ją valdė Prūsija. 1812 m. jos žemę trypė Napoleono armijos ir po to ji atsidūrė caro valdžioje. 1831 m. birželio 22 d. ties miestu kovėsi sukilėliai prieš caro kazokus. Mūšyje žuvo 300 sukilėlių, kurie buvo palaidoti prie Kvietišio dvaro. Vėliau ten sužaliavo liepynas.

1863 metų sukilimo Lietuvoje pirmas mūšis įvyko Marijampolės apskrityje, prie Čystos Būdos kaimo. Tų metų vasario 2 d. nedidelis, beveik vien tik dalgiais ir kirviais ginkluotas sukilėlių būrys susikovė su generolo Suchodolskio vadovaujamais trimis husarų eskadronais. Sukilėliai buvo nugalėti, jų žuvo apie 30. Pulkininko Andriuškevičiaus sukilėlių būrys kovo 25 d. kovėsi netoli Kazlų Rūdos, ties Povilaičių kaimu. Gegužės 5 d. prie Balbieriškio kovojo K. Dievenėno ir Špoko vadovaujami sukilėlių būriai, gegužės 21 d. prie Būdos ir kitose apskrities vietovėse — V. Akordo ir Suzino būriai. Liepos 21 d. Budrio ir Špoko būriai kovėsi prie Kazlų Rūdos. Rugpiučio 21 d. 600 sukilėlių kovojo netoli Veiverių, ties Mozūriškiais, dėl geležinkelio. Sukilime aktyviai dalyvavo nemaža Sūduvos gyventojų, jų tarpe ir Marijampolės keturklasės moksleivis T. Žičkus-Žičkauskas. Vėliau jis mokytojavo Marijampolėje ir aktyviai dalyvavo kultūriniame gyvenime.

Žymus 1863 m. sukilimo dalyvis buvo M. Akelaitis-Akelevičius. Jis mokėsi Marijampolės keturklasėje mokykloje, kurį laiką mokytojavo dvaruose, aktyviai dalyvavo lietuvių kultūriniame gyvenime, rašė lietuviškus sukilėlių atsišaukimus, tiekė sukilėliams ginklus, vėliau buvo paskirtas sukilėlių Laikinosios vyriausybės komisaro pavaduotoju Augustavo vaivadijai.

Kad vietos gyventojai aktyviai dalyvavo sukilime, rodo valdžios represijos po sukilimo numalšinimo. Sušaudyta arba pakarta daug sukilėlių, konfiskuotas jų turtas. Carizmas sustiprino politinę priespaudą, uždraudė lietuvišką spaudą.

Valstiečių reforma sudarė sąlygas spartesniam kapitalizmo vystymuisi. Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse XIX a. pabaigoje pradėta plačiau naudoti mineralines trąšas ir žemės ūkio mašinas. Smulkius ūkius ėmė supirkinėti turtingieji valstiečiai.

Kartu aštrėjo klasiniai santykiai kaime. Beveik trečdalis Sūduvos valstiečių po baudžiavos panaikinimo gavo mažus sklypus — iki 1,5 margo žemės. Daugelis jų pasiliko dvarų kumečiais, darbininkais, ir dvarininkai toliau juos iš-

naudojo. Prasidėjo kova. Pirmieji 1883 m. balandžio 19 d. sustreikavo Šunskų valsčiaus Mikalinės dvaro darbininkai. 1894 m. panašus streikas įvyko Užšešupio dvare. Tų pačių metų vasarą, rugiapiūtės metu, sustreikavo Rekošo dvaro (Kalvarijos apskr.) darbininkai, o po metų — Užšešupio vargingieji valstiečiai, dirbę akmenskaldžiais. Taigi, prielaidos revoliucijai brendo. Ir todėl **1905 metų revoliucija** Rusijoje sukėlė stiprų atgarsį Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse. Neapykantą carizmui, išaugusią po 1863 m. sukilimo represijų, skatino ir nacionalinis judėjimas, kaitino nelegali darbininkų spauda,ėjusi knygnešių takais jau nuo 1894 m.

1901—1903 m. per Marijampolę iš užsienio į Rusiją keliavo lenininė „Iskra“. Ji buvo platinama Pilviškiuose ir skaitoma kitose apskrities vietose. Marijampolietį knygnešį A. Verbylą 1904 m. sausio 22 d. žandarai suėmė su „Iskros“, „Darbininkų balso“ bei kitų laikraščių kroviniu ir ištrėmė į Sibirą. Bet nelegalioji spauda ir toliau skleidė pažangias revoliucines idėjas, brandino revoliucinę situaciją.

1903 m. gegužės 1 d. naktį Marijampolėje buvo išplatinti atsišaukimai. Užtat kitais metais gegužės pirmąją gausi Marijampolės karinė įgula buvo kovinės parengties padėtyje, kareiviams buvo išdalyti šoviniai.

Nesnaudė ir pažangiosios jėgos. Tais pačiais metais Marijampolės gimnazijoje įsikūrė socialdemokratų kuopelė, kurios veikla moksleivių tarpe žadino revoliucines nuotaikas.

1905 m. sausio mėnesį Marijampolės darbininkai, moksleiviai, Liepynų kaimo valstiečiai, sukrėsti žinios apie kruviną carizmo susidorojimą su Peterburgo darbininkais sausio 9-ją, susirinko į mitingą Kvietiškyje. Čia liepsningą kalbą pasakė V. Mickevičius-Kapsukas. Mitingas buvo tarsi audringų įvykių prologas. Vasario mėnesį įvyko moksleivių mitingas, kovo mėnesį — du mitingai Veiveriuose, balandį — Marijampolės gimnazijoje du mokinių streikai. Balandžio paskutinę dieną Marijampolėje vėl buvo paskleisti revoliuciniai atsišaukimai, įgula buvo kovinėje parengtyje.

Gegužės 1 dieną Marijampolėje šventiška nuotaika. 10 val. buvo uždarytos parduotuvės. Vakare virš miesto kilo raketos, gatvėse grupės žmonių skandavo šūkius prieš carinę patvaldystę. Mieste siautėjo policija ir kareiviai, vaikė žmones, mėgino atidaryti parduotuves. Vinčiuose ir Sasnavoje valstiečiai demonstravo su raudonomis vėliavomis. Sekančią — gegužės 2 d. — Marijampolėje negirdėtas įvykis: sustreikavo... žandarai. Jie sulaužė savo kardus.

Trylika žandarų buvo atleista, o vienuolika suimta ir išvežta į Vilnių. Gegužės mėnesį Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse darbininkai streikavo devyniuose dvaruose ir dviejose Kalvarijos įmonėse.

Kaimo vietovėse pradėjo bruzdėti valstiečiai. Jie daužė valstybinius degtinės monopolius, šalino valsčiaus pareigūnus ir kėlė naujus, valsčių raštinių būstinėse ir mokyklose naikino caro portretus, reikalavo sudemokratinti mokymo-auklėjimo darbą, mokyklos vidaus santvarką. Vien birželio mėnesį tokie aktai įvyko Daukšiuose, Sasnavoje, Prienuose, Ažuolų Būdoje, Simne, Igliaukoje, Balbieriškyje, Liudvinave. Streikavo dvarų darbininkai. Marijampolės įgulos 111 Dono pėstininkų pulke kareiviai nusiaubė daboklę ir vieningai pareiškė, kad žmonių nežudysią.

Liepos 17 d. Marijampolės bažnyčioje klebonas Senkus iš sakyklos skaitė Seinų vyskupijos aplinkraštį, nukreiptą prieš revoliucionierius. Patys parapijiečiai davė jam atkirtį, apšaukdami jį sutanotu caro žandaru. Tam pritarė ir buvusieji bažnyčioje kareiviai, atvesti pamaldoms iš vietinės įgulos. Nuo vargonų pasklido šimtai revoliucinių atsišaukimų. Pamokslas nutrūko. Žandaramai bažnyčioje suėmė keletą žmonių.

Rugpiūčio mėn. iš Marijampolės gimnazijos po mokinių mitingo buvo pašalinti 127 mokiniai ir gimnazija laikinai uždaryta. Kovingos demonstracijos tą mėnesį įvyko Veiveriuose ir Šilavote.

Marijampolės ir Kalvarijos apskričių gyventojų revoliucinis aktyvumas pulsavo sutartinai su visu revoliuciniu pakilimu Lietuvoje ir Rusijoje. Spalio mėnesį, visuotinio streiko Rusijoje metu, abiejose apskrityse revoliucinių veiksmų vis daugėjo. Pirmoje spalio mėnesio pusėje žmonės mitingavo Šunskuose, Krosnoje, Antanave, Sasnavoje; spalio pabaigoje — Marijampolėje ir jos apylinkėse. Ypač audringas mitingas įvyko spalio 29 d. Prienuose. Kalvarijoje mitinge kalbėjo Z. Aleksa-Angarietis. Carinė valdžia mėnesio pabaigoje visoje Sūduvoje paskelbė karo stovį.

Tai sukėlė darbo žmonių reakciją. Lapkričio mėnesį revoliuciniai veiksmai tapo masiniai — Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse jų įvyko 36, bruzdėjo Marijampolės ir Kalvarijos įgulų kareiviai. Marijampolės įguloje darbavosi V. Mickevičius-Kapsukas, ruošė ginkluotą sukilimą. Gruodžio mėnesį liaudies masių ir kareivių aktyvumas nemažėjo — Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse užregistruota 19 žymesnių revoliucinių aktų. Gruodžio pradžioje buvo išvaikyti Liudvinavo valsčiaus pareigūnai, įvyko mitingai Garliavoje, Višakio Rūdoje. Buvo neramu abiejose apskrities įgulose. Gruodžio 15 d. mitingo metu

Narto kaime buvo suimtas V. Mickevičius-Kapsukas. Po savaitės Marijampolės kareivinėse 111 Dono pėstininkų pulko kareiviai suruošė demonstraciją su orkestru, raudonomis vėliavomis ir revoliucinėmis dainomis. Gruodžio 27 d. Veiverių mokytojų seminarijoje vėl mitingas; 37 mokiniai buvo pašalinti iš seminarijos, daug jų suimta ir įkalinta.

1906 m. pradžioje carinė valdžia pradėjo plataus masto revoliucijos slopinimo operaciją. Šimtai žmonių suimta ir įkalinta. Nepaisant policinio teroro, revoliuciniai aktai nesiliovė. Sausio 4 d. Kirsnoje buvo užpulta valsčiaus raštinė, o 9 d. Marijampolės gimnazijoje moksleivių mitinge paminėtos kruvinojo sekmadienio metinės.

Gegužės 1 d. LSDP atsišaukimai plačiai pasklido Marijampolėje, Liudvinave ir Višakio Rūdoje. Birželio mėnesį Marijampolės ir Kalvarijos apskrčių žemės ūkio darbininkai streikavo 29 dvaruose, liepos mėnesį — 20 dvarų. Marijampolės įguloje vėl bruzdėjo kareiviai.

Iki 1906 m. pabaigos dvaruose vyko darbininkų streikai. Paskutiniai tie metais streikavo Marijampolės gimnazijos mokiniai.

1907 m. revoliucinių veiksmų sumažėjo, tačiau visai jie nenutrūko. Gegužės 1 d. miestas šventė: nedirbo alaus daryklos, malūnų, siuvyklų, batų dirbtuvių darbininkai ir krautuvių pardavėjai, taip pat Karalenkės ir Mikalinės dvarų darbininkai. Žemės ūkio darbininkų streikai dvaruose beveik nenutrūko nuo liepos mėnesio iki metų pabaigos.

1905—1907 m. revoliucinių kovų patyrimas nenuėjo veltui. 1908 m. vasarą atsinaujino streikai dvaruose. Zigmo Aleksos-Angariečio straipsniai „Darbininkų žodyje“ buvo didelė parama visos Sūduvos revoliucinėms jėgoms. 1910—1912 m., nepaisant policinio teroro, nesiliovė streikavę lentpiūvių, dvarų darbininkai.

Revoliucijai atslūgstant ir įsigalint reakcijai, V. Lenino iškeltas planingas revoliucijos atsitraukimo uždavinys, siekiant išsaugoti jėgas naujiems mūšiams su reakcija, buvo įgyvendintas. Lietuvos revoliucinių socialdemokratų priimtą bolševikinę kovos strategiją patvirtino pats gyvenimas: Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse 1905—1907 m. kovų veteranai po 11 metų vėl buvo kovinėje rikiuotėje — kūrė savo giminėje Tarybų valdžią.

Ketverius metus per pirmą pasaulinį imperialistinį karą truko žiauri **vokiškoji karinė okupacija**. Ji gilino klasinius prieštaravimus. Nustojus veikti apiplostoms įmonėms, mieste atsirado bedarbių. Kaimo buožės sumažino samdinių

skaičių. Miesto ir kaimo varguomenei trūko maisto. Valstiečiai buvo apdėti žemės ūkio gaminių bei gyvulių rekvizicijomis ir įvairiomis pagalbėmis. Žmonės vokiečiai gaudė ir vežė į darbus.

Tuo tarpu buožėms okupacija buvo naudinga. V. Kapsukas knygoje „Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija“ pažymi, kad buožės atsistatė trobas ir gyveno visko pilni, varė degtinę ir spekulavo.

Yra išlikusi liaudies daina, gimusi apskrityje vokiečių okupacijos metais:

Atjojo germanai
per miesto laukus,
jiems ploja pilvočiai,
ne darbo žmogus.
Ant prūsiškų rankų
auksiniai žiedai,
ant mūsų varguolių —
nuo darbo rėžiai.

1916 m. Šunskuose, Sasnavoje ir Marijampolėje pradėjo veikti kovos prieš okupantus pagrindinės kuopelės. Jos leido ir platino atsišaukimus prieš okupantus, ragino sabotuoti rekvizicijas. Viešojo kuopelių veikla pasireiškė kultūros-švietimo priemonėmis, saviveiklinių spektaklių organizavimu. Pasyvus pasipriešinimas veikiai peraugo į aktyvius veiksmus. 1917 m. rugsėjo mėnesį nuo keršytojų kulkos krito Egliniškių girininkas vokietis. Dažnas reiškiny buvo telefono linijų gadinimas.

1918 m. okupantai ėmė karštligiškai plėsti Sūduvą. Per Marijampolę į Vilkauską nutiestu siauruoju geležinkeliu į Vokietiją riedėjo transportai su grūdais ir kitais žemės ūkio produktais bei žaliavomis. O miestas badavo, siautė dizenterijos ir šiltinės epidemijos.

Pirmosios, nors dar ir miglotos žinios apie revoliuciją Rusijoje darbo žmonėse įžiebė viltį.

1918—1919 METAI

1918—1919 m. Marijampolės apskritį sudarė 20 valsčių — Prienų, Kalvarijos, Raudeniškių, Rudaminos, Punsko, Pilviškių, Višakio Rūdos, Veiverių ir kiti. Višakio Rūdoje, Kazlų Rūdoje, Pilviškiuose, Šunskuose, Liudvinave, Kalvari-

joje ir Raudeniškiuose darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, **sukūrė Tarybas.**

Komunistinės kuopelės Marijampolės apskrityje pradėjo steigtis 1918 m. vasarą. Tarybas kurti buvo sunku ir sudėtinga. Užnemunėje kaizerinė okupacija išsilaikė ilgiau, negu dešinės Nemuno pusės Lietuvoje. 1918 m. sausio mėnesį Antantė įsakė vokiečių karinėms pajėgoms užimti liniją Ryga—Šiauliai—Kaukas—Gardinas ir sulaikyti revoliucijos plitimą į vakarus. Marijampolės apskritis buvo šios linijos artimas užnugaris, o pats miestas — svarbus komunikacijų mazgas. Vokiečių karinės pajėgos čia išbuvo iki 1919 m. pavasario. Slopinti revoliucinį darbo žmonių judėjimą vokiečiams padėjo vietinė buržuazija, reakcinė dvasininkija, be to, tą judėjimą skaldė eserai. Štai dėl ko Tarybos nebuvo įkurtos pačioje Marijampolėje. Bet 1918 m. vasarą apskrityje įsikūrė pirmosios keturios komunistinės kuopelės — Marijampolėje, Užbaliuose, Kazlų Rūdoje ir Pilviškiuose. Marijampolėje veikė biblioteka—knygynas ir (prisidengęs arbatinės vardu) komunistų klubas. Vienur kitur kūrėsi Tarybos. Pasirašius Bresto taiką, pradėjo grįžti iš Rusijos ten karo pradžioje pasitraukę žmonės. Į Marijampolės apskritį grįžo nemaža sąmoningų visuomenininkų, kadrinių revoliucionierių ir represuotų 1905 m. revoliucijos veteranų.

Dauguma jų buvo V. Mickevičiaus-Kapsuko ir Z. Aleksos-Angariečio instruktuoti, kaip dirbti liaudies masėse. Jie grįžo ne tuščiomis — vieni su glėbiais komunistinės spaudos, kiti parvežė spaustuvinio šrifto. Gegužės pabaigoje šis šriftas jau „dirbo“ pagrindinėje spaustuvėlėje, komunistų iniciatyva įrengtoje Vekeriotiškių kaime.

1918 m. rugsėjo 15 d. Užbaliuose susirinko LKP I konferencija, kurioje dalyvavo delegatai ir iš Marijampolės apskrities. Rugsėjo 20 d. pradėjo veikti partijos Marijampolės rajono komitetas. Spalio 20 d. Piliūnų kaime (Paežerių apyl.) J. Voveraičio sodyboje įvyko LKP Marijampolės rajono I konferencija, atstovavusi jau 6 komunistinėms kuopelėms. Konferencijai vadovavo J. Zonelis. 1918 m. rudenį darbo žmonių politinis aktyvumas audringai kilo. Jis virto revoliuciniu entuziazmu, kai apskrityje pasklido pirmosios žinios apie lapkričio revoliuciją Vokietijoje. Kai kuriuose valsčiuose susikūrė Tarybos.

Gruodžio mėnesį įsikuria revoliuciniai komitetai Kazlų Rūdoje, Šunskuose, Pilviškiuose; Ungurinių dvare — darbininkų komitetas. Komunistų kuopelės įsikuria Vekeriotiškių, Barzdų kaimuose ir Antanavo dvare. Metų pabaigoje Marijampolės rajone jų buvo jau 30.

Formavosi vietinė Tarybų valdžia. Sausio mėn. Kazlų Rūdos ir Jūrės lentpiūvių darbininkai išsirinko įmonių priežiūros komitetus, o Pilviškiuose 500 darbo žmonių susirinkimas išrinko Tarybą. Kazlų Rūdoje buvo išrinktas vykdomasis komitetas.

Pirmosios Tarybos Marijampolės apskrityje, vadovaujamos komunistų, tuojau pat ėmėsi gerinti darbo žmonių buitį, badaujančią varguomenę aprūpinti duona, pradėjo brėžti aiškius socialistinės santvarkos bruožus.

Kalvarijos Taryba pirmiausia suorganizavo duonos kepyklą ir pasirūpino kitų maisto produktų tiekimu. 1918 m. pabaigoje Kalvarijos Taryba išleido 4 procentų vidaus paskolą 6000 auksinų sumai. Ji uždraudė okupantams kirsti miškus, savavališkai naudoti pastotes. Ji griežtai stėjo prieš vyrų šaukimą į buržuazinę „savanorių“ armiją ir suorganizavo savo miliciją. Taryba turėjo didelį autoritetą gyventojų tarpe. Jai vadovavo jos vykdomojo komiteto pirmininkas V. Aleksa, padedamas B. Pušinio, J. Maceikos, J. Karpavičiaus ir kitų aktyvių Tarybos narių.

Aktyvi buvo ir Liudvinavo Taryba. Jos organizatoriai J. Zonelis ir J. Gabrys, iš anksto apylinkės dvarų kumečiams išaiškinę gruodžio 16 d. manifesto reikšmę, sukėlė jų entuziazmą ir užsitikrino paramą. Liudvinavo Taryba inventurizavo apylinkės dvarų turtą. Iš Karalenkės, Naujadvario, Buktos ir Liucinauvo dvarų grūdai pradėjo plaukte plaukti į Liudvinavo malūną, kurį kontroliavo Taryba. Iš čia grūdai buvo skirstomi varguomenei.

Pilviškių Taryba, vadovaujama komunisto S. Kirvelaičio, suorganizavo specialius būrius kovai su grūdų ir kitų maisto produktų spekuliacija. Ginkluoti patruliai kontroliavo kelius ir geležinkelio stotį. Atimtieji produktai būdavo išdalijami varguomenei, o spekuliantai įkalinami.

Kazlų Rūdos darbo žmonių išrinktasis revoliucinis komitetas vėliau pasivadino Darbininkų atstovų taryba. Ji suorganizavo miliciją, kuri palaikė tvarką ir kovojo su spekuliacija. Taryba uždraudė okupantams išvežti į Vokietiją lentpiūvių produkciją. Stambiausioje lentpiūvėje darbininkai išsirinko gamyklos komitetą. Kai Taryba uždraudė išvežti žaliavą ir produkciją, savininkai paskelbė, kad lentpiūvės uždarytos. Gamyklos komiteto nutarimu lentpiūvės toliau dirbo. Darbininkai neleido okupantams vežti produkcijos į Vokietiją, paliko ją vietos gyventojų reikalams. Kazlų Rūdos Tarybos pirmininkas buvo J. Račkauskas, aktyvesni nariai — J. Žakelis, L. Mačiūnas.

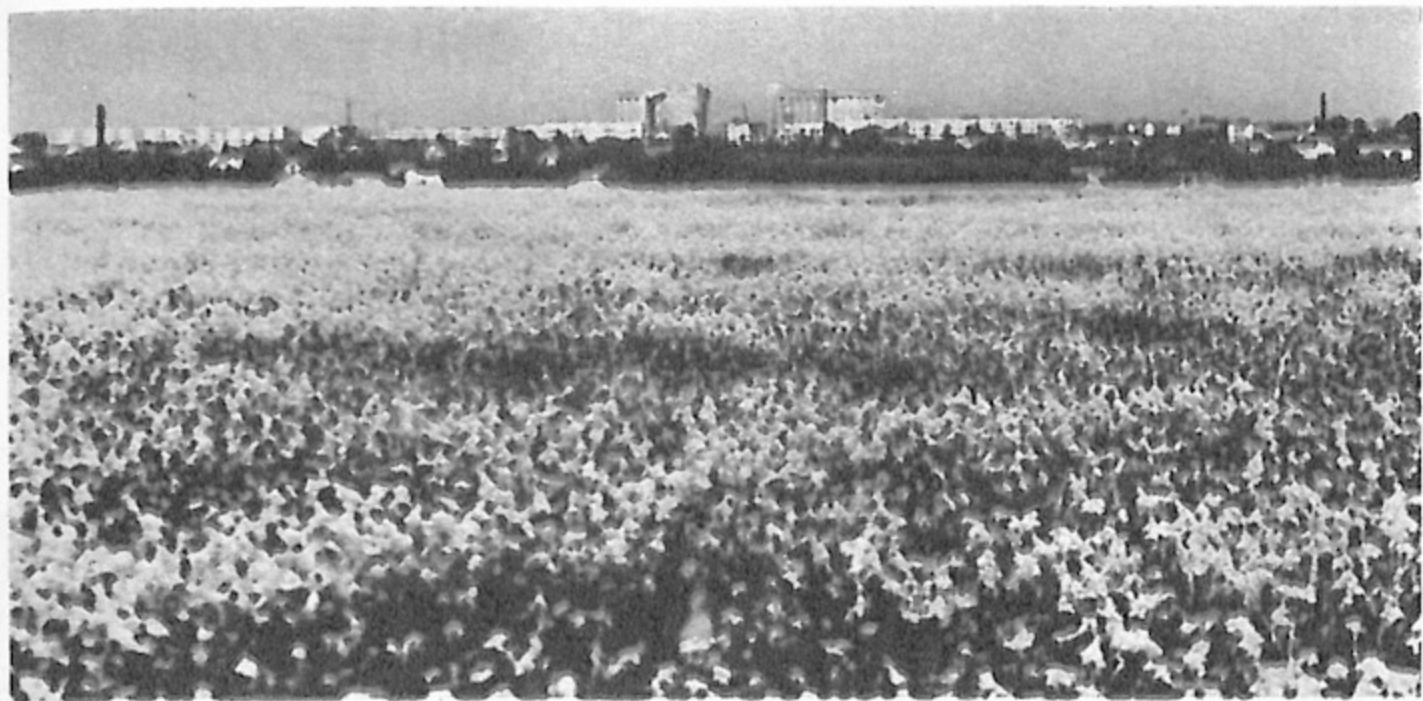

Vincas Mickevičius-Kapsukas

Centrinė Biblioteka

Zigmantas Aleksa-Angarietis

Sūduvos lygumos

Pro Kapsuką Šešupė vagą suka

Šešupė ties Antanavu

Viengenti prie šito kapo atejas
Atmink, kad tsja ilsis mūs geradejas.
Kurs Dieva ir brolius savo mylėjo
Ir meile viengentsjų tarpe ju sėjo.
Paliko jis gražu mums atminimą.
Kiek viens už paveikslą jį tegul ima.

Viengentsjai

PETRII ARMINI

Mokitojui prie Starapolės gimnazijos
ta paminkla pastatė.

Mirė 18 Kovo 1885 m.

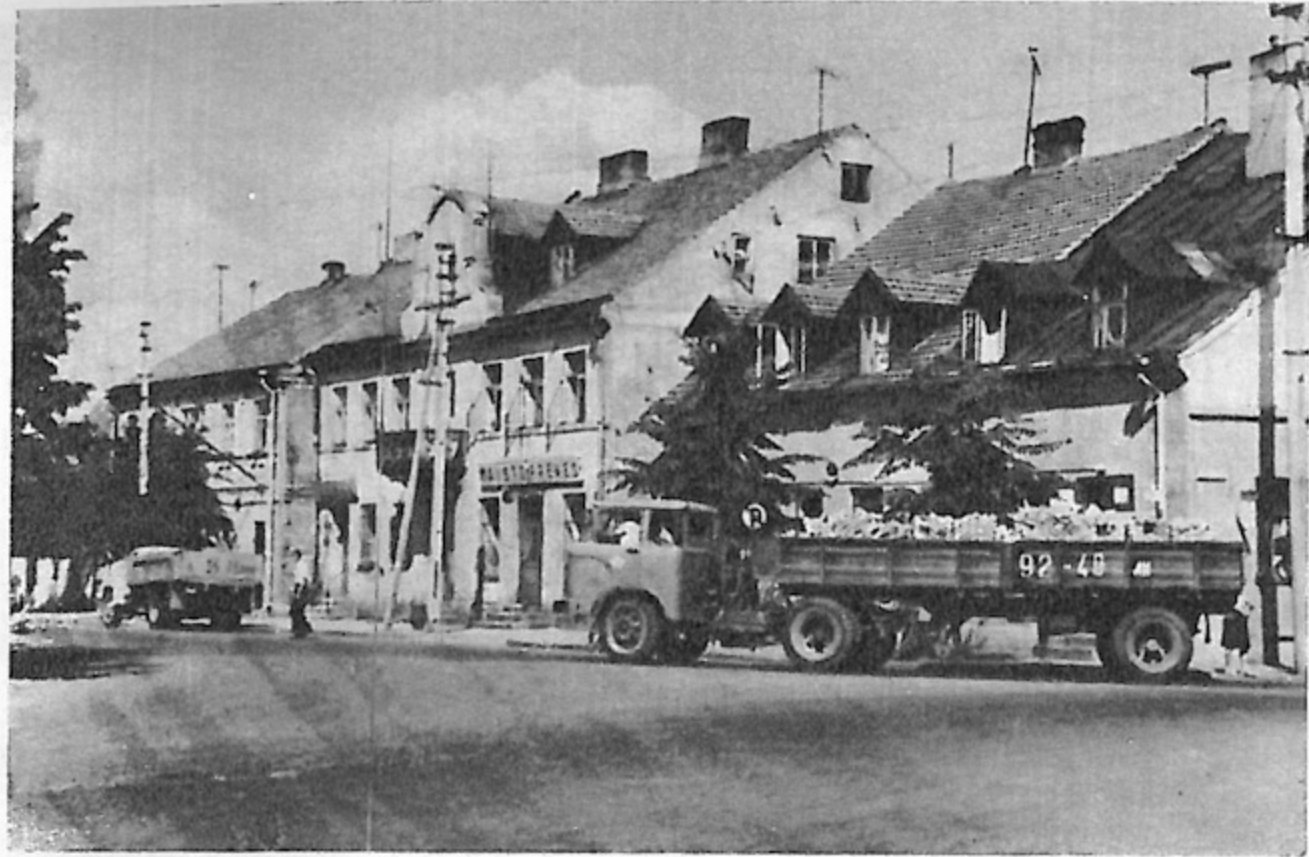
Gyveno 32 metu.

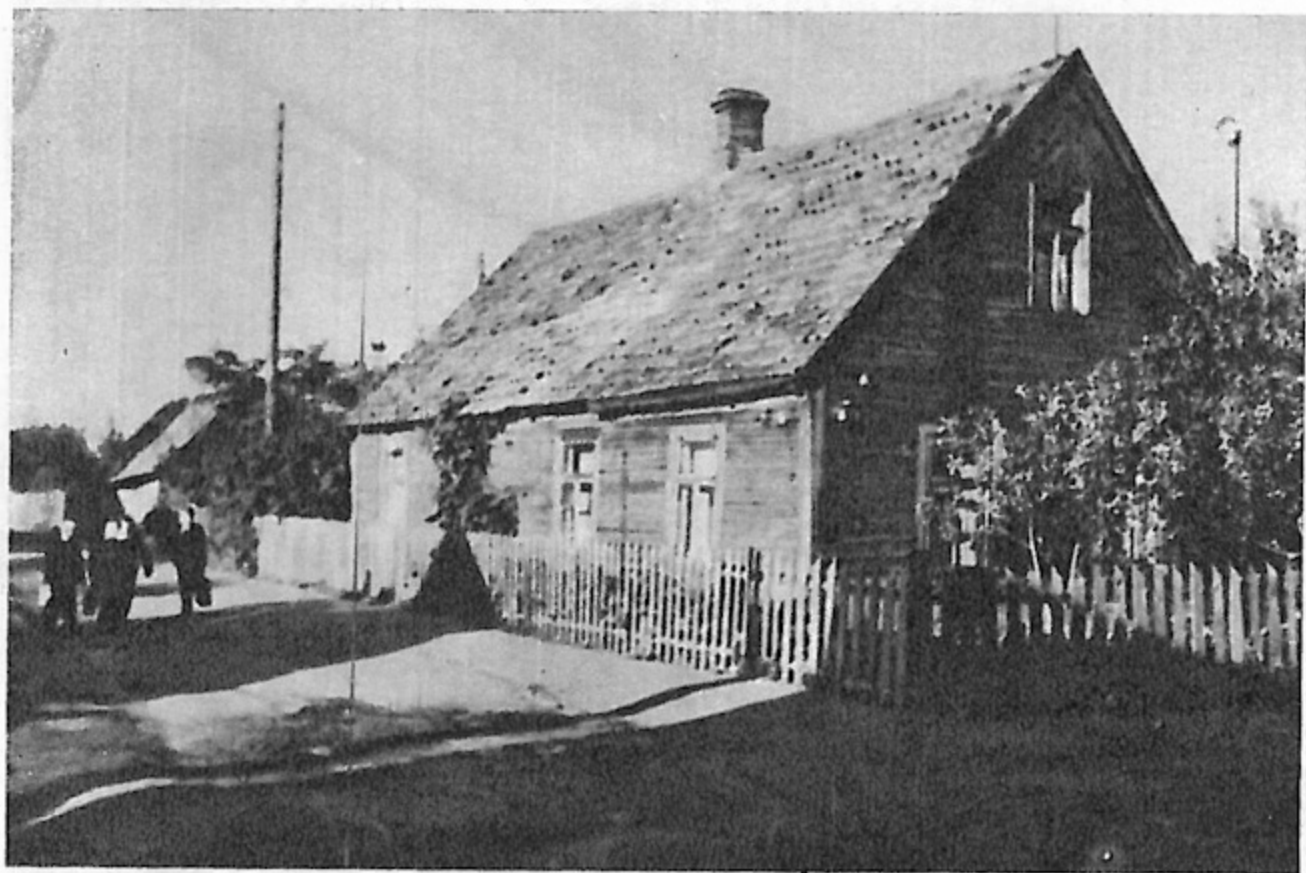
1915 m. į tik ką vokiečių užimtą Marijampolę
krito rusų artilerijos sviedinys

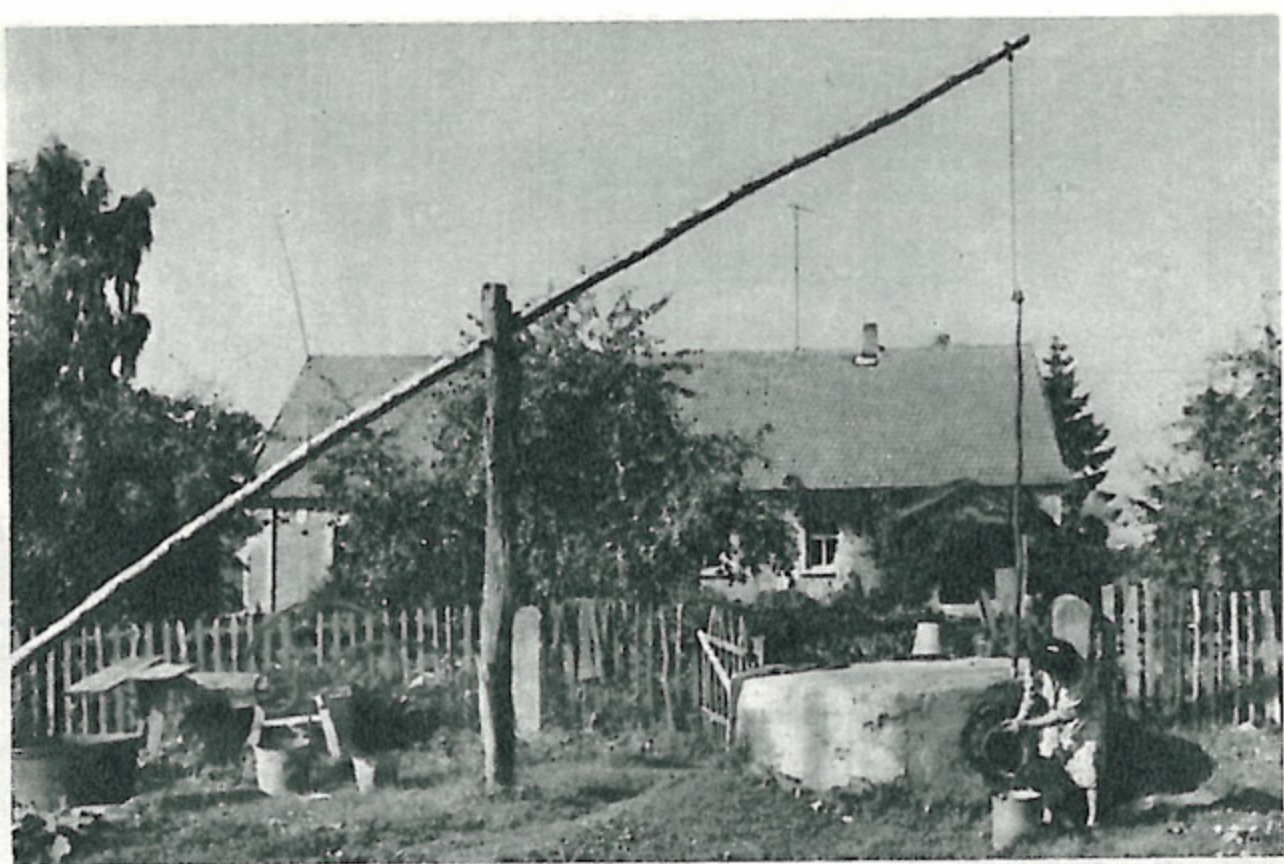
Marijampolės centras prieš pirmąjį pasaulinį karą

K. Poželos aikštē. Viduriniame name buvo įsikūrusi keturklasė mokykla

Čia nuo 1926 iki 1937 metų gyveno V. Montvila

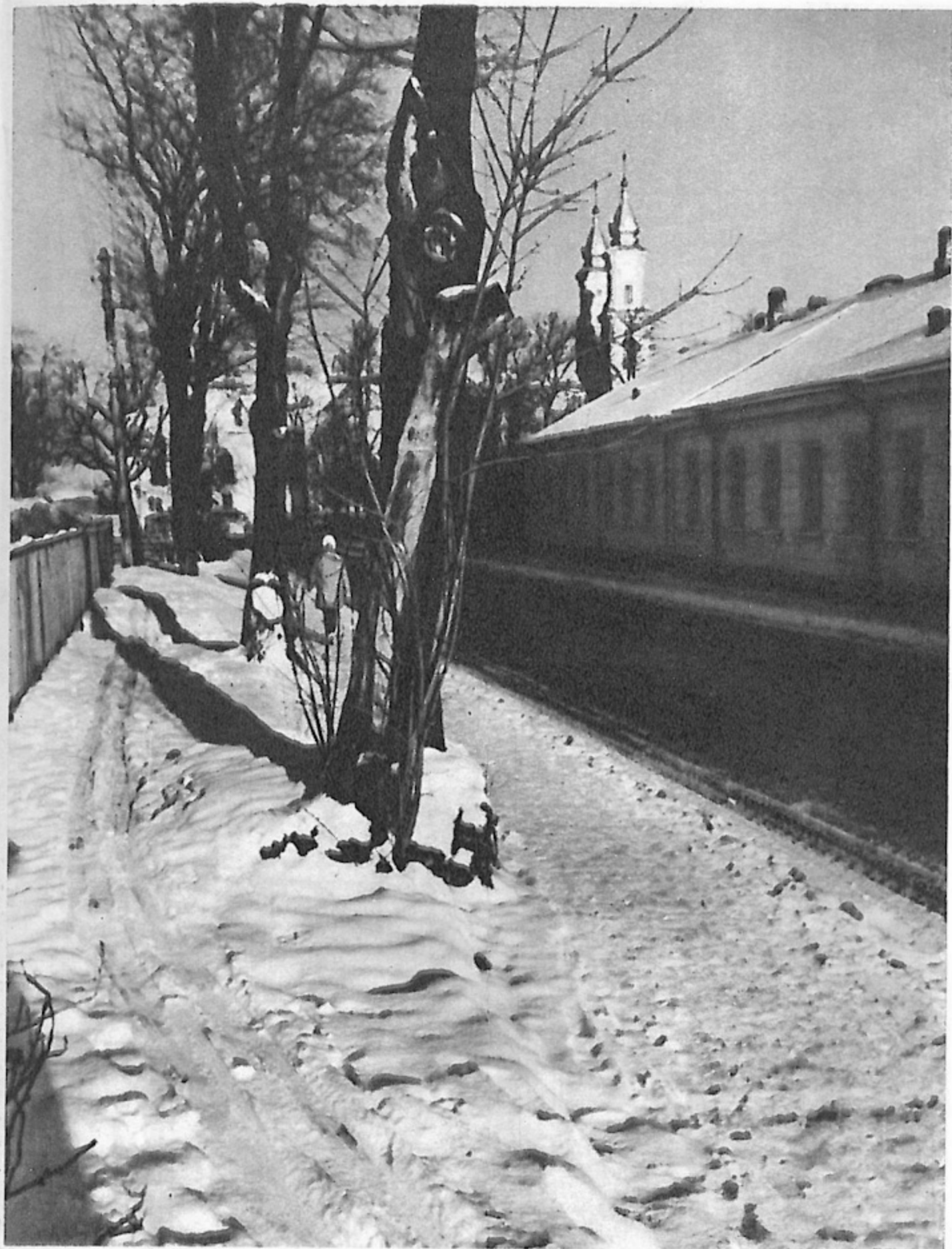
K. Borutos gimtinė Kūlokų kaime

**Angariečio gatvė. Šiame name 1919—1925 m.
veikė realinė gimnazija**

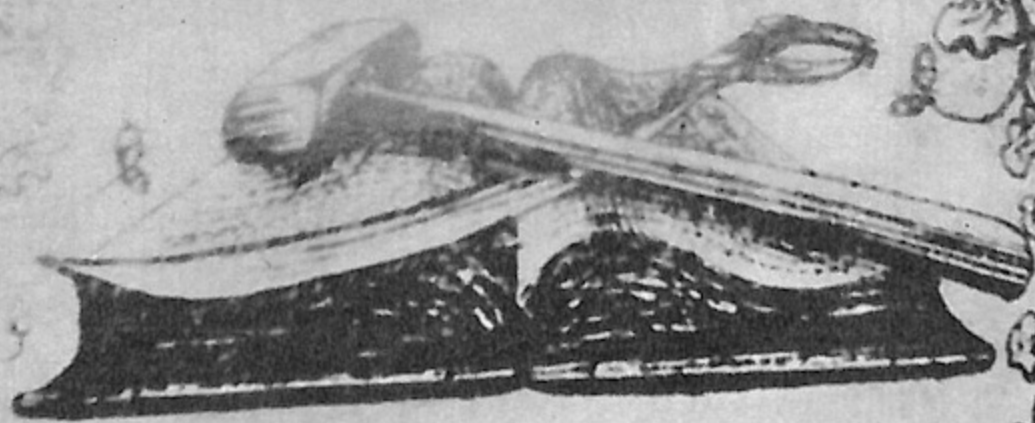
Žemaitės kapas

Čia šelmininkavo marijonai

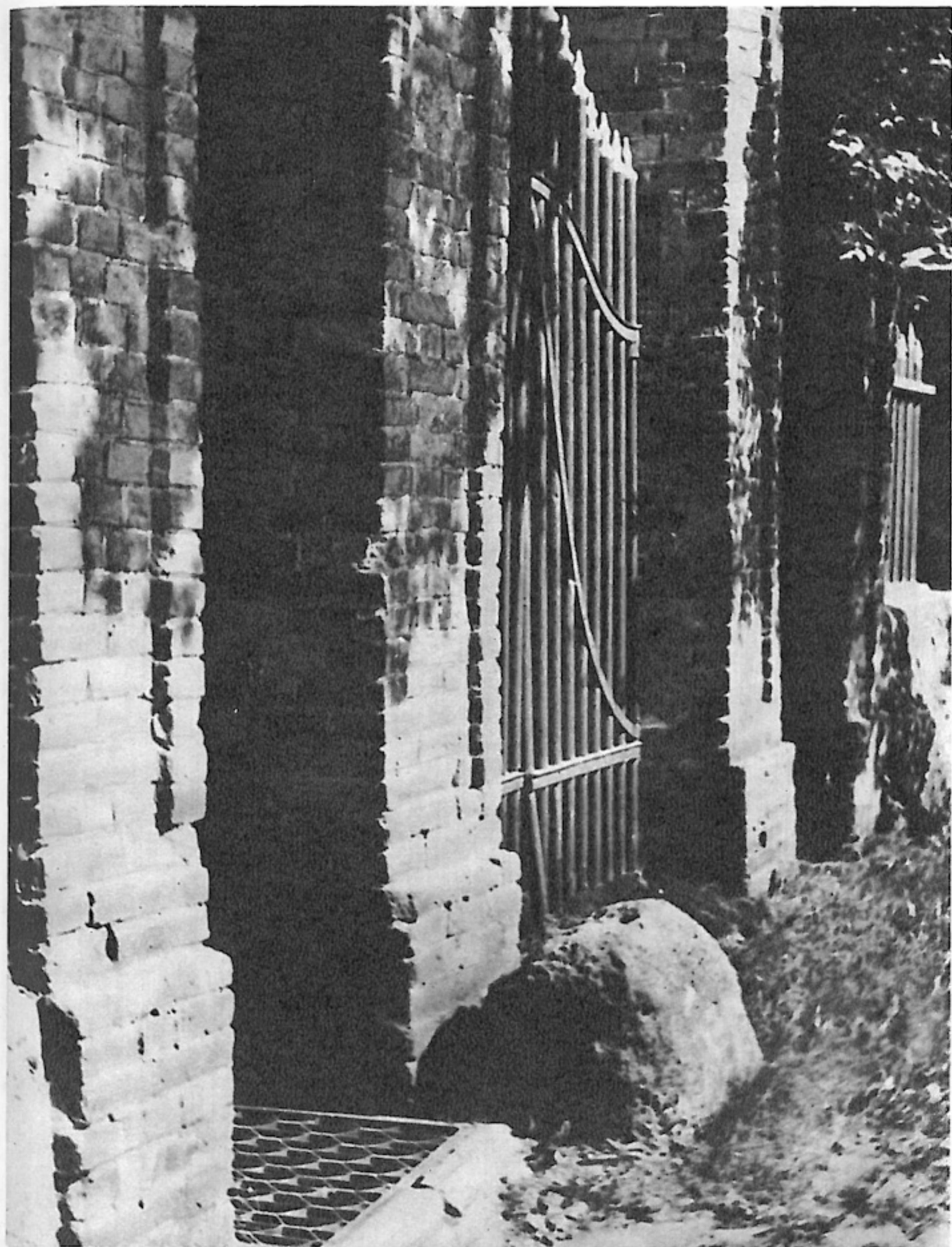
Дарбинская Западная
Алманахас

№1.

1920 m.

Сентябрь м.

Akmuo ties Šunskų bažnyčia. Ant jo pasilypėjęs susirinkusiesiems kalbėdavo V. Mickevičius-Kapsukas

Čia gyveno ir „Darbininkų žodį“ leido Z. Angarietis
(dabar L. Giros gatvė)

Namas Kalvarijoje, kur 1918—1919 m. buvo įsikūrusi darbininkų ir
vargingųjų valstiečių Taryba

Namas Kazlų Rūdoje, kur 1919 m. veikė darbininkų ir vargingųjų valstiečių Taryba

LAISVĖ
SUVALKIJO
STREIKO-
JAN TIEMS
VALSTIEČIA

Valstiečių streiko dalyvių atsišaukimas

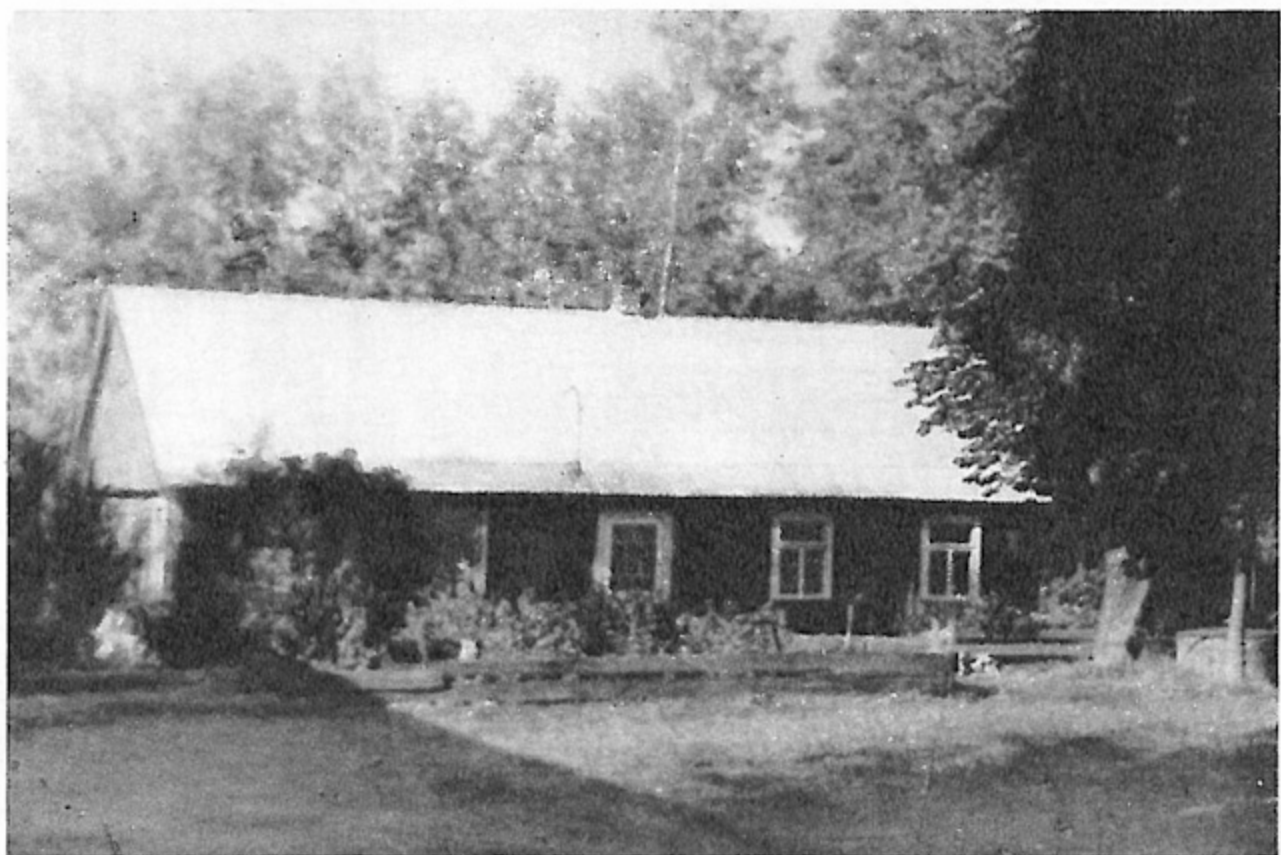
Tarybinių karių kapai prie pedagoginės mokyklos

Buvusi Bartlingo vaistinė. Prie šio namo buržuazijos valdymo metais būriuodavosi bedarbiai

B. Leono-Pušinio vidurinė mokykla Kalvarijoje

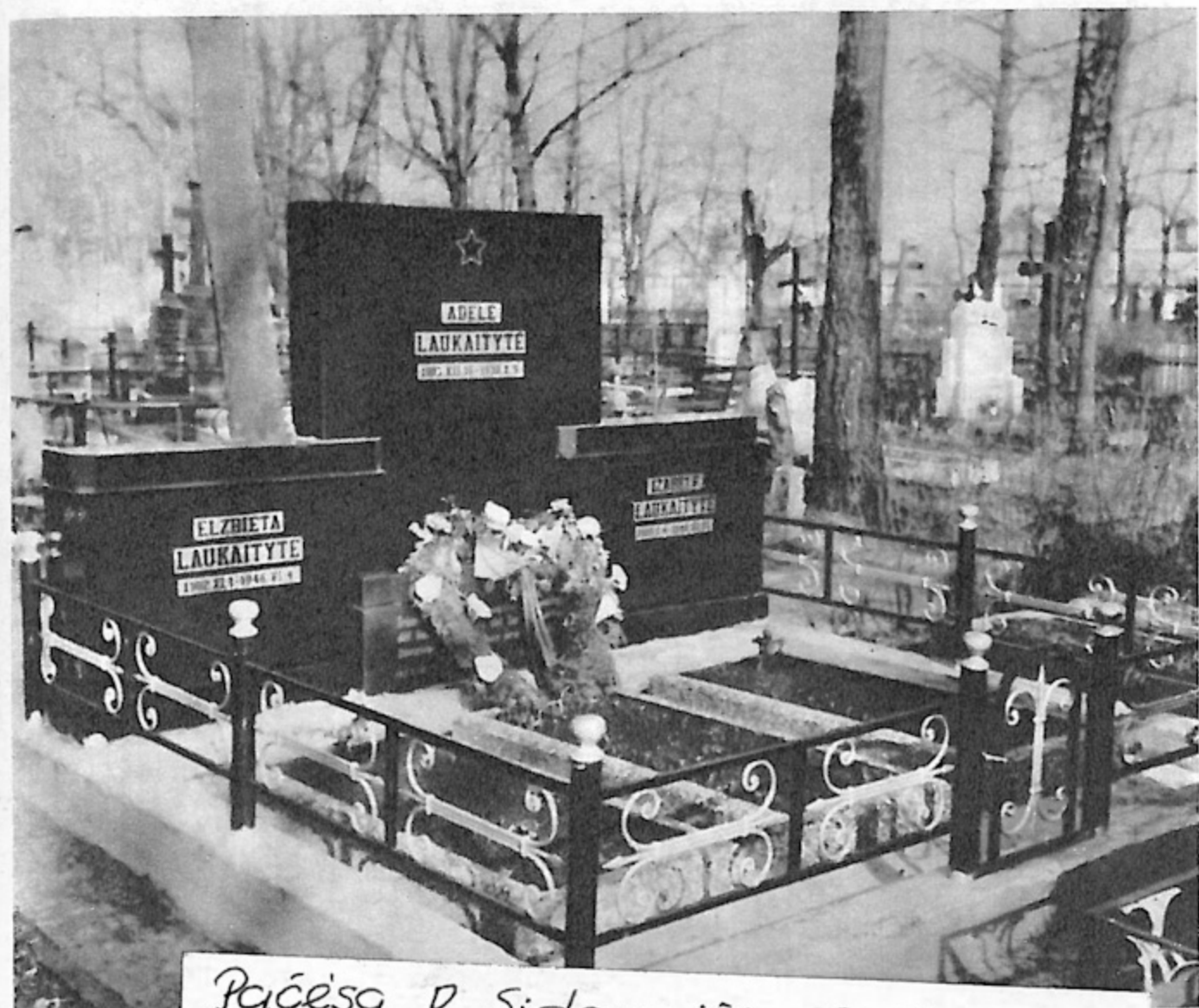
Mokytojos O. Žemaitytės-Sukackienės gimtinė Liudvinavo apylinkėje

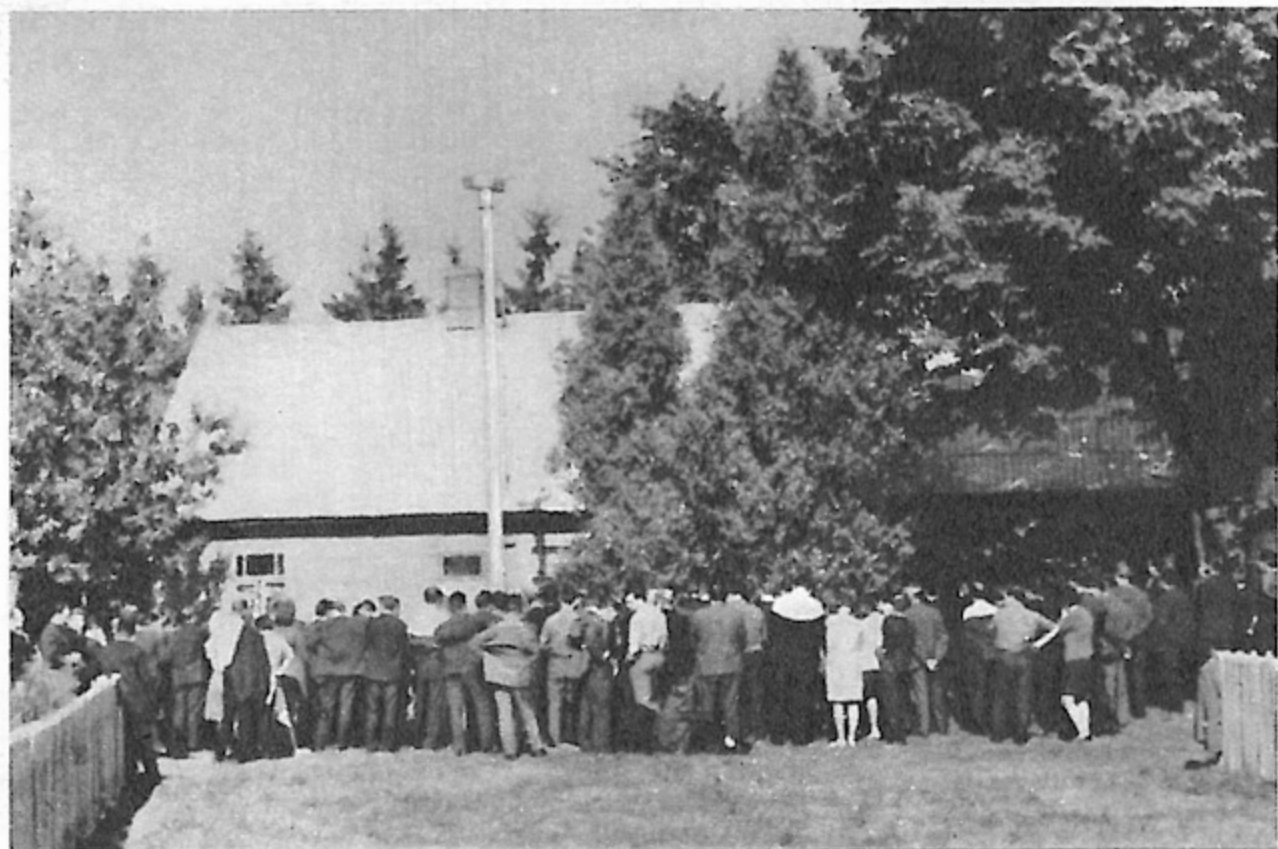
Šiame name gimė J. Greifenbergeris

J. Zonelio, J. Gabrio, K. Petriko kapai

Pačėsa R., Sideravičių J. Kapsutar-
sūduros širdis. V., 1970

LKP I konferencijos penkiasdešimtmečio minėjimas Užbalių k.

Revoliucionierių-pogrindininkų susitikimas 1960 m.

Kalba LKP I konferencijos dalyvis R. Kliorys

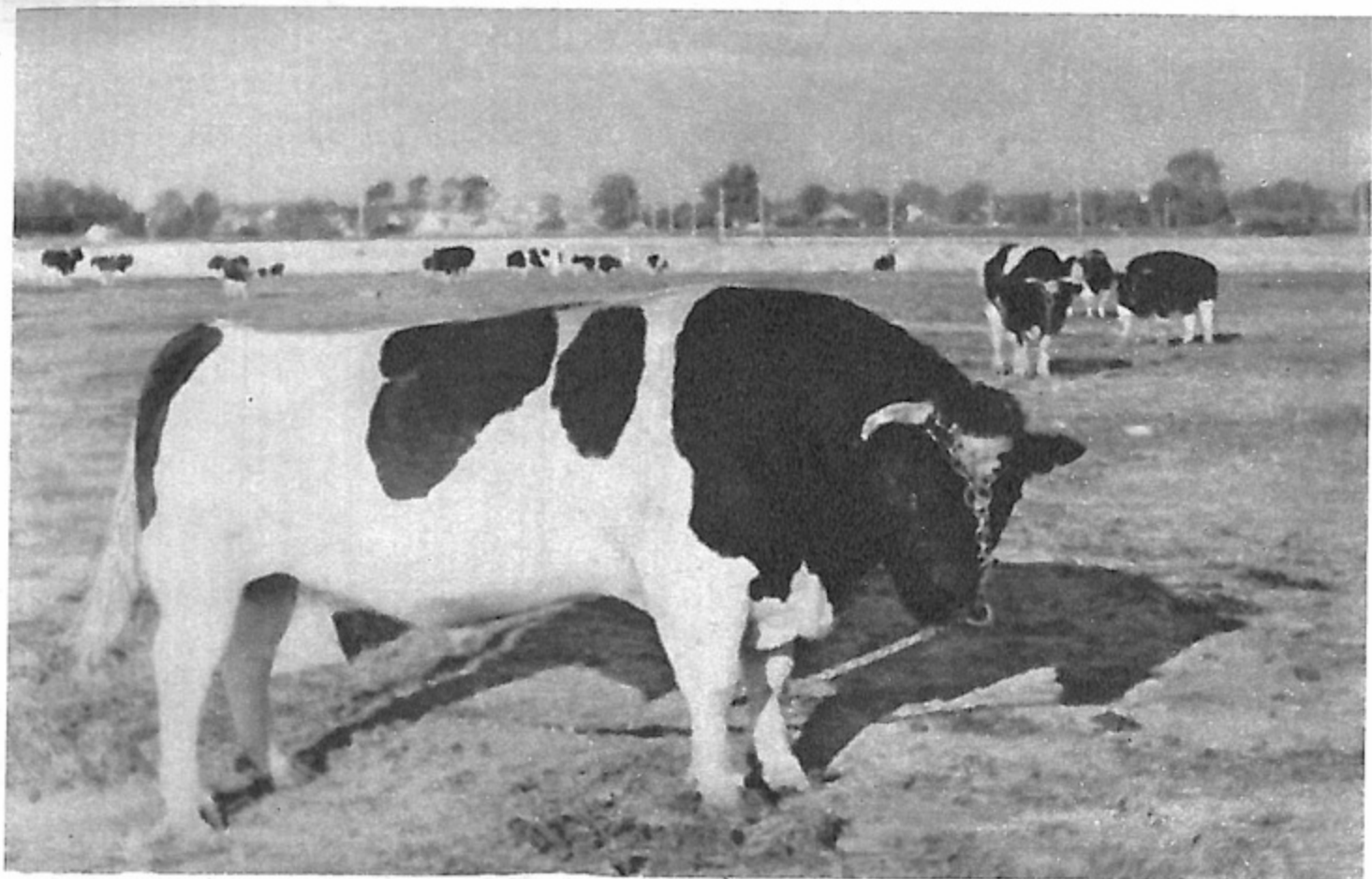
Čia buvo „Jūros“ partizanų būrio vadavietė

Orijos kalnas

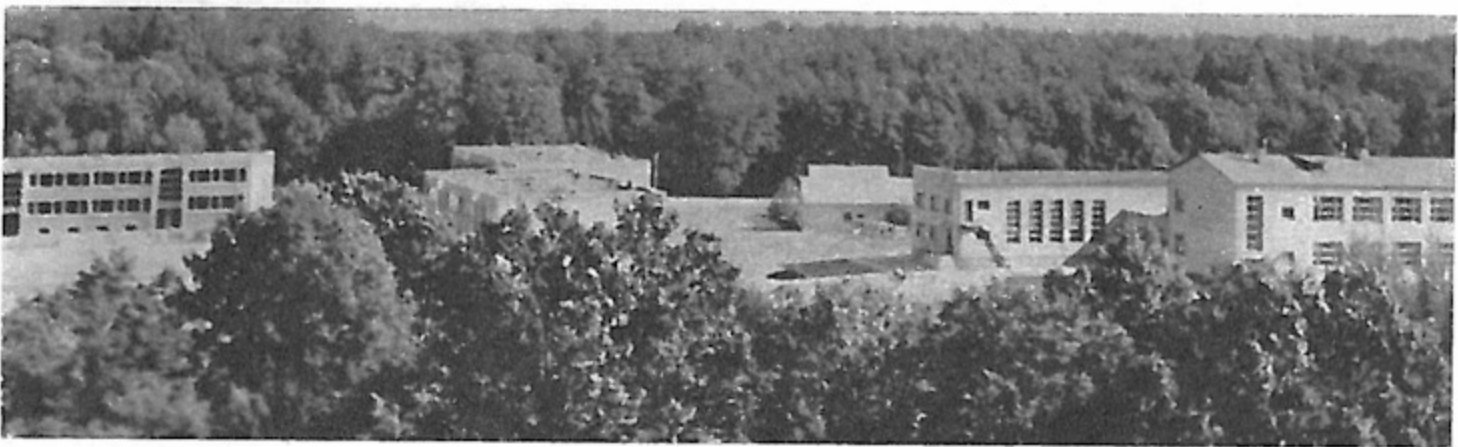

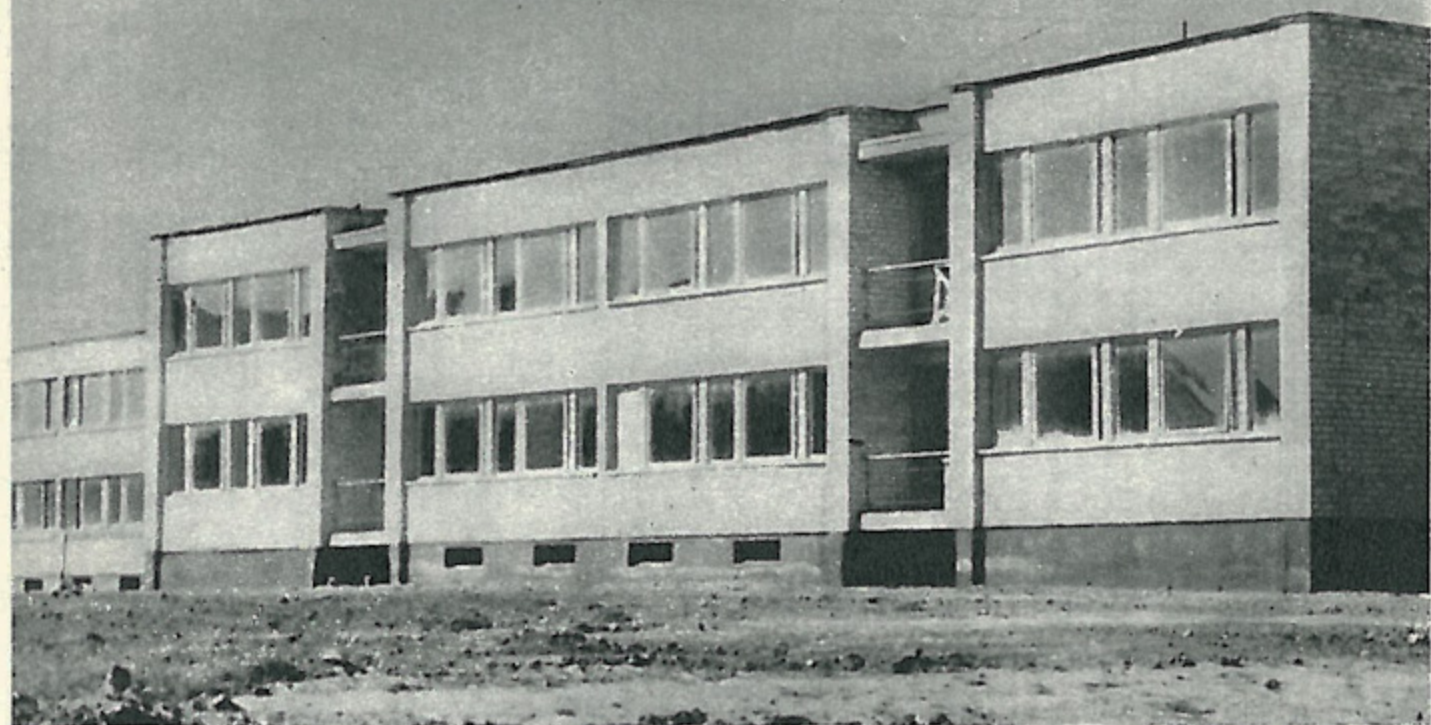
„Sūdaviļos“ žirgynas

Veislininkystės stoties augintiniai

„Želsvelės“ kolūkis

Tokius namus statosi „Želsvelės“ kolūkiečiai

Černiachovskio kolūkis

Černiachovskio kolūkio gamybiniame centre

Šešupės kolūkio gyvenvietės kampelis

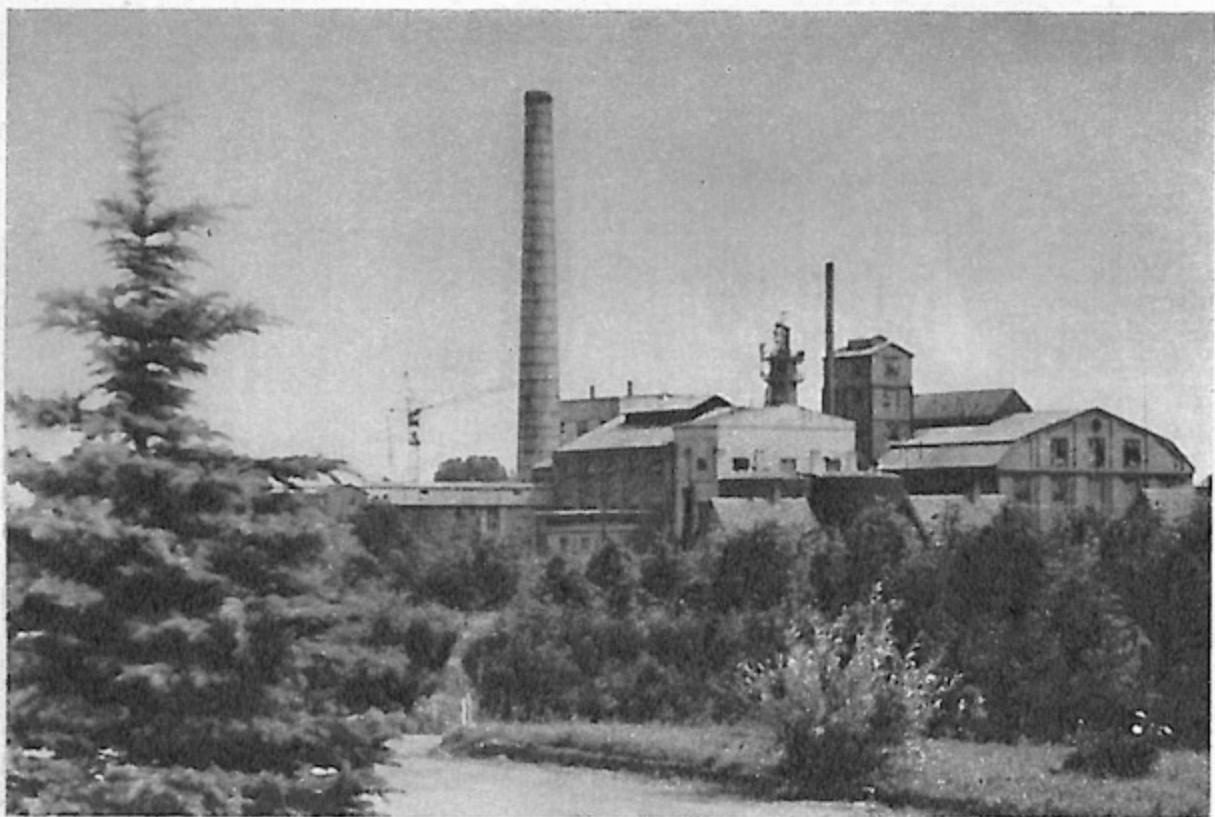
Šešupiečių gamybinio centro dalis

M. Melnikaitės kolūkio kultūros rūmai

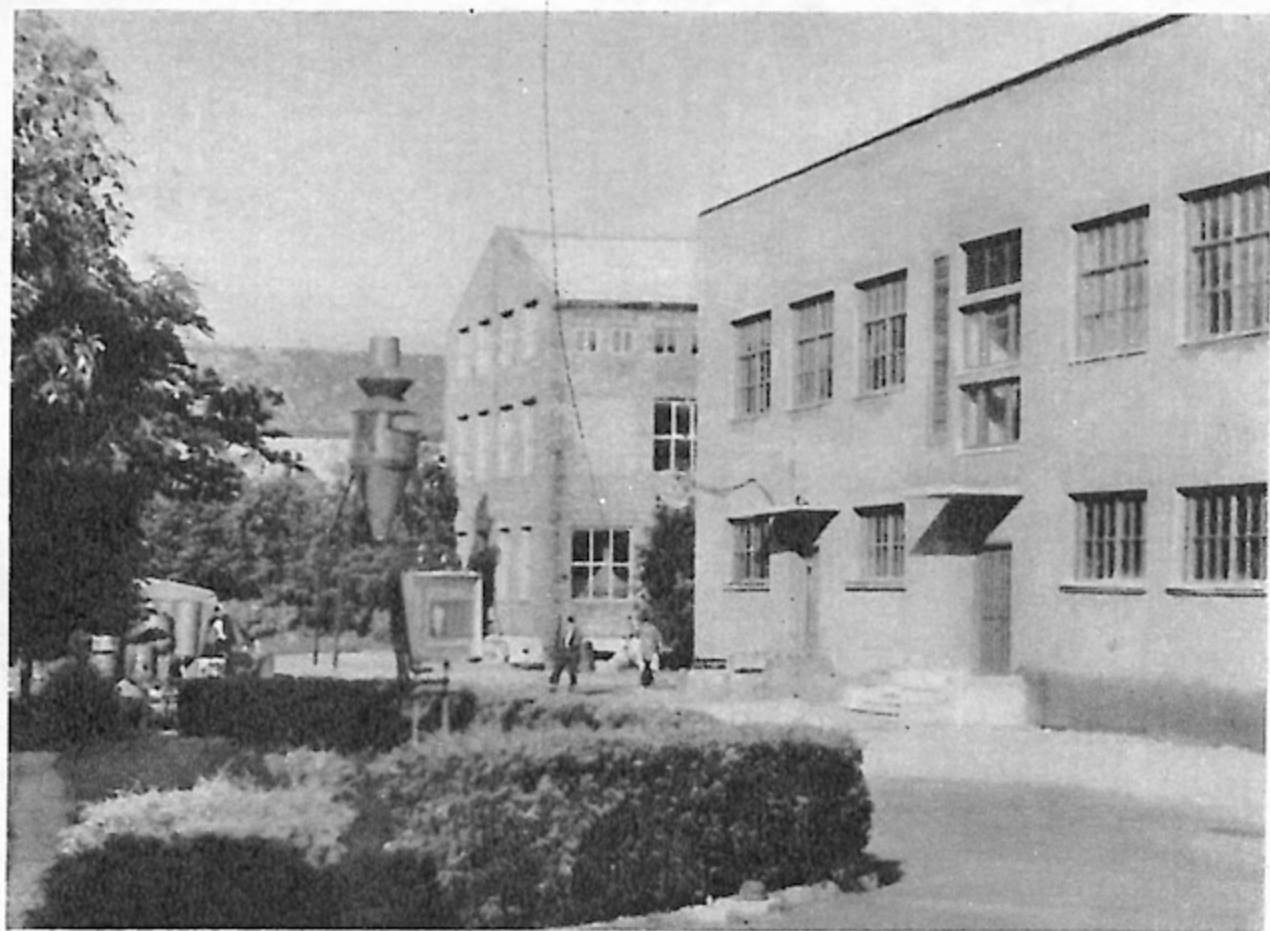
Muziejinė retenybė

Cukraus fabrikas

Sviesto gamykla

Baldų fabriko kampelis

Maisto pramonės automatų gamykla

Po gruodžio 16 d. manifesto Marijampolės apskrities dvarų darbininkų tarpe kilo sąjūdis perimti dvarų valdymą. Jam vadovavo LKP Marijampolės rajono komitetas. Devyniuose dvaruose buvo išrinkti komitetai. Jie tuojau pat perėmė žemę ir kitą turtą. Savininkai iš dvarų išlakstė.

Okupantai ir buržuaziniai nacionalistai į visa tai negalėjo ramiai žiūrėti. Buržuazijos pasamdyti juodašimčiai su vokiečių žandais persekiojo darbo žmones. Reikėjo apginti savo iškovojimus, nelaukiant, kol sustiprės kontrrevoliucijos jėgos.

1919 m. sausio 25 d. LKP Marijampolės rajono konferencija svarstė apsiginklavimo klausimą. Sausio mėnesį LKP Marijampolės ir Virbalio rajonų komitetai išleido atsišaukimą, raginantį darbo žmones kovoti prieš vokiškus okupantus ir vietinę buržuaziją, kurti Tarybas. Nutarta ruošti ginkluotam sukilimui.

Buržuazija ir okupantai vasario 10 d. visoje Sūduvoje paskelbė karo stovį. Revoliucijos kariai nesnaudė. Naktį iš vasario 12 į 13 d. apie Marijampolę ir kitur buvo nutraukti telefono ryšiai. Tą pačią naktį Liudvinavo partizanai, J. Zonelio vadovaujami, netoli Šeštokų išardė geležinkelį. Vasario 13 d. rytą raudonarmiečiai apšaudė Alytaus kareivines, kuriose stovėjo buržuazinės kariuomenės 1-sis pulkas. Pulkas pakriko. Raudonarmiečiai įėjo į Alytų. Tomis dienomis Pilviškių Tarybos suorganizuotas 300 vyrų būrys atliko kitą operaciją. Pilviškiečiams buvo duotas uždavinys išvyti okupantus iš Kazlų Rūdos miškų iki Prienų. Būrys šį uždavinį įvykdė. Per tris dienas šiame ruože buvo nuginkluoti visi vokiečiai. Raudonosios Armijos lietuviškajam daliniui, stovėjusiam prie Jiezno, kelias į Sūduvą buvo atviras. Tačiau strateginiais sumetimais, kuriuos padiktavo nauja padėtis fronte, Raudonosios Armijos daliniai nei iš Jiezno, nei iš Alytaus į Sūduvą nėjo. Pilviškiečių būrys, kuriam grėsė gausios vokiečių pajėgos, išsiskirstė. J. Zonelis ir J. Gabrys pateko į nelaisvę. Buržuaziniai nacionalistai juos ilgai kankino, o vasario 15 d. naktį nužudė ir lavonus pakišo po Šešupės ledu.

Likvidavus revoliucinių partizanų sukilimą, buržuazinė valdžia įvedė apsiausties stovį. Prasidėjo teroras. Vien Marijampolėje įkalinta 30 žmonių. Tarybos buvo likviduotos.

1919 metų pavasarį iš Marijampolės pradėjo kraustyti kariniai okupantų daliniai. Valdžią užgrobė buržuazija. Likvidavus Tarybas, Liudvinavo apylin-

kėse prasidėjo masinės valstiečių gaudynės Armoniškių, Pasūdonės ir Tūrupėlio kaimuose.

Teroras liaudies masių neišgąsdino. Dar kovo mėnesį bedarbiai, kurių tada Marijampolėje buvo apie 700, suruošė demonstraciją, o apskrities dvaruose prasidėjo darbininkų streikai. Gegužės 1 d. mieste įvyko liaudies demonstracija. Rudenį prasidėjo daugelio dvarų darbininkų streikas; streikavo 4000 kumečių.

KOVOS NENURIMO

1920 m. Marijampolėje ir apylinkėse pradėjo smarkiai plisti komunistinė spauda, kėlusi darbo žmonių sąmoningumą. Gegužės 1 d. Marijampolėje įvyko įspūdinga demonstracija. Joje su miesto darbininkais petys petin žygiavo artimesnių dvarų kumečiai.

1919 m. Marijampolėje įsikūrusi realinė gimnazija buvo gaivi jėga miesto pažangiosios visuomenės gyvenime ir revoliuciniame judėjime. 1920 m. kovo 24 d. gimnazijoje įsikūrė komunistinė jaunimo organizacija. Rugpiūčio 24 d. Vilkaviškyje vykusios Sūduvos komjaunimo I konferencija sudarė komjaunimo rajoną, apėmusį Marijampolės, Vilkaviškio ir Šakių apskritis. Rajono komiteto sekretoriumi buvo išrinktas realinės gimnazijos mokinys B. Pranskus.

1921 m. LKP Marijampolės parajoną sudarė 14 komunistinių kuopelių. Komunistinis pagrindis ir profesinės sąjungos visoje apskrityje ruošė darbo žmones Gegužės Pirmosios šventei Marijampolėje. Buržuazija užsimojo revoliucines jėgas sunaikinti. Naktį iš balandžio 28 į 29 d. Marijampolės policija visoje apskrityje padarė daugkratų. Buvo suimta daugiau kaip 100 revoliucinio pagrindžio dalyvių. Prasidėjo tardomųjų kankinimai. Bet demonstracija vis dėlto įvyko! Tai buvo pati žymiausia Gegužės demonstracija Marijampolėje per visą revoliucinio judėjimo laikotarpį.

Tų metų gegužės 1 diena buvo sekmadienis. Nuo pat ryto į Marijampolę iš kaimų plaukė būriai žmonių. Dvarų kumečiai suvažiavo ilgais vežimais, pilnais vyrų ir moterų. Vidudienį ties bažnyčia susitelkė apie 200 žmonių. Virš jų suplevėsavo raudonos vėliavos. Žmonės užgiedojo Internacionalą ir patraukė į miesto centrą. Kolonos neįstengė sulaukyti policija. Prie profsąjungų kluboėjo kita demonstrantų kolona, jos vėliavose buvo įrašai: „Tegyvuoją III

Internacionalas!“, „Tegyvuoja proletariato revoliucija!“, „Šalin skriaudėjus, šalin proletariato priešus!“

Demonstrantų kolonos susitelkė prie kalėjimo. Iš vienos kameros lango suplevėsavo raudona vėliava. Minioje moksleivis Špunderis pradėjo sakyti kalbą, bet nebaigė, nes pasirodė 30 raitų policininkų.

„Paskutinėse eilėse pasigirdo parmuštų arkliais vyrų ir moterų šauksmai, — rašė apie demonstraciją „Raudonasis artojas“ 1933 m. gegužės 7 d. — Nugirdyti policininkai, ištraukę nuogus kardus, pradėjo mušti demonstrantus. Jie mušė nespėjusius pasitraukti žmones per galvas, pečius, rankas“.

[niršę policininkai puolėsi prie centrinės vėliavos. Vėliavininkas, nuplėšęs vėliavą nuo koto, perdavė ją draugams ir kotu ėmė vanoti policininkus. Nuplėštoji vėliava pateko kumetei Cikanavičienei, kuri ją drabužiuose paslėpė. Cikanavičienė drauge su kitais demonstrantais buvo suimta ir pateko į kalėjimą. Tačiau vėliavą ji išsaugojo ir grąžino draugams.

Iš Marijampolės kalėjimo, kuriame buvo laikomi gegužės 1 d. išvakarėse suimti revoliucionieriai, 50 žmonių buvo išvežta į Kauno kalėjimą. 1922 m. gruodžio mėnesį Kauno kalėjime mirė J. Janušauskas. Marijampolės revoliucinis pagrindis suorganizavo savo draugo ir įžymaus kovotojo laidotuves. Šios laidotuvės — vienas iš ryškiųjų revoliucinių kovų Marijampolėje istorijos puslapių.

Gruodžio 19 d. miesto pakraštyje, Kauno plente, pradėjo rinktis miesto ir apylinkių darbo žmonės. Žymią minios dalį sudarė revoliuciniai moksleiviai. Tik prieš pat vakarą jie sulaukė J. Janušausko karsto. Jį lydėjo Kauno revoliucionieriai L. Adomaskas, P. Vilūnas, J. Kubickis ir kiti.

Karstą ant pečių paėmė velionio kovos draugai. Virš minios iškilo raudonos vėliavos. Giedodama Internacionalą, eisena pajudėjo centrine gatve. Minia sparčiai didėjo, revoliucinės dainos skambėjo vis galingiau.

Kapuose prasidėjo mitingas. Kalbėjo L. Adomaskas, A. Bulota. Buvo jau sutemę. Staiga minią apsupo komendantūros kareivių kuopa. Prapliupo šūviai. Atsitiktiniai žiūrovai spruko pro vartus ir per tvorą. Prie duobės liko gausus būrys laidotojų ir kalbėtojų. Kovingai skambėjo Internacionalas. Policija suėmė L. Adomaską, J. Kubickį, P. Vilūną, V. Janušauską ir dešimtis kitų. Daug demonstrantų buvo sumušta ir sužalota.

Po šių laidotuvių Marijampolės moksleiviai, protestuodami prieš policijos žiaurumą, paskelbė streiką.

J. Janušausko laidotuvių demonstraciją, kaip reikšmingą masių revoliucingumo požymį, savo laiške teigiamai įvertino LKP CK sekretorius K. Požela. Buržuazinė valdžia, įsitikinusi revoliucinių jėgų Marijampolėje gyvybingumu, pradėjo naują persekiojimo kampaniją. 1923 m. sausio 25 d. saugumas suėmė L. Matulaitę, P. Glovackį ir dar 13 realinės gimnazijos moksleivių. Kai kurie iš suimtųjų buvo vos 14 metų. Spalio mėnesį suimti 4 profsąjungų vadovai komunistai, uždaryta žemės ūkio darbininkų profesinė sąjunga ir kai kurios miesto darbininkų profsąjungos.

Bet revoliucinis judėjimas neslūgo. Į jį stėjo vis nauji žmonės. 1923 m. rugsėjo mėnesį į revoliucinio pagrindžio veiklą įsijungė gydytojas S. Matulaitis, atsikėlęs iš Vilkaviškio. Vėliau — V. Montvila.

1925-tieji — naujo reakcijos puolimo prieš revoliucines jėgas metai. Sekančiais metais turėjo būti rinkimai į seimą. Valdančiosios katalikiškosios partijos gerai jautė liaudies nepasitenkinimą klerikaline valdžia. Tai buvo aišku ir iš savivaldybinių organų sudėties; juose jau daug kur vyravo demokratinės jėgos. Marijampolė tada buvo stambus katalikiškos reakcijos centras, tačiau jos miesto taryboje jau buvo 4 kairiųjų darbininkų atstovai, jų tarpe ir gydytojas S. Matulaitis. Saugumas gerai žinojo, kad darbo žmonių nuotaikų varomoji jėga yra komunistų vadovaujamas revoliucinis pagrindis.

Naktį iš vasario 13 į 14 d. Marijampolės žvalgyba įvykdė mieste daugkratę suėmimą daugiau kaip 20 komunistų pagrindininkų ir išvežė į Vilkaviškį, o vėliau į Kauno kalėjimą. Buvo sufabrikuota garsi „27 Marijampolės ir Vilkaviškio komunistų byla“.

Gegužės 25 d. naujas smūgis — uždaryta realinė gimnazija. Tai buvo revoliucinio judėjimo slopinimo aktas. Buržuazinė vyriausybė tarėsi pakirsianti revoliucinį judėjimą, kurio židinys buvo realinė gimnazija. Rugsėjo 3 d. Marijampolės apygardos teismas teisė 20 komjaunuolių.

Tačiau revoliucinis pagrindis, nepaisant teroro ir aukų, nepalūžo ir kovojo toliau. Vietoj suimtųjų kovotojų stėjo nauji. 1925 m. Marijampolės darbininkų profesinei sąjungai pradėjo vadovauti K. Petrikas, Lietuvos revoliucinio judėjimo istorijoje vadinamas bebaimio bolševiko vardu. Tais metais mieste streikavo kiemsargiai, kepėjai. O kai sustreikavo tiltų statybos darbininkai, valdžia atvarė dirbti kalinius. Į statybos vietą važiuojantį volą sustabdė pats K. Petrikas, atsigulęs prieš jį. Kaliniai darbo tęsti negalėjo. Streikas pasibaigė pergale: darbo valandos buvo sutrumpintos, darbo užmokestis pakeltas nuo 60 iki 75 centų.

1926 metus Marijampolės revoliucinės jėgos sutiko išaugusios ir vieningos. Komjaunimo iniciatyva įsikūrė legali marksistinė moksleivių organizacija „Atžala“. Revoliuciniame pagrindyje buvo apie 50 moksleivių. Į aktyvių kovotojų gretas įsijungė seserys A. ir I. Laukaitytės. K. Petrikas pasirūpino, kad būtų įkurta legali darbininkų jaunimo organizacija „Spindulys“, vėliau smarkiai išsiplėtusi apskrityje ir visoje Sūduvoje. Atžaliečiai „Spindulio“ skyriams ir darbininkų profesinei sąjungai teikė visokeriopą paramą: ėjo techninių sekretorių pareigas, skaitė paskaitas, darbininkams suorganizavo vakarinį universitetą. Komjaunuoliai, partinių organizacijų įpareigoti, dirbo ir kitose liberalinio jaunimo organizacijose — „Jaunimo sąjungoje“, „Kultūros“ būreliuose, „Žiežirbos“ ir „Aušrininkų“ organizacijose.

K. Petrikas, palaužęs profsąjungoje ardomąją socialdemokratų veiklą, šią 800 darbininkų organizaciją pavertė stipriu revoliucinių jėgų būriu. Po rinkimų į III seimą socialdemokratų partija įėjo į valdžią. Jos vadovybė pirmiausia ėmėsi slopinti darbininkų judėjimą. Prisiminė Marijampolę ir įsakė sustabdyti profsąjungų veiklą. Tačiau profesinės sąjungos vadovybė su šiuo įsakymu nesiskaitė, ir profsąjunga gyvavo toliau.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. fašistinio perversmo prasidėjo teroras. Fašistai uždarė darbininkų profesinę sąjungą, K. Petriką areštavo, suėmė daug revoliucinių moksleivių.

Tačiau ir fašistinis teroras nepajėgė atgrasinti revoliucionierių nuo tolesnės kovos. 1927 m. vasarą Marijampolės 9-ame pėstininkų pulke įsikūrė komunistinė kuopelė, o apskrities valsčiuose — trys partinės ir komjaunimo organizacijos. 1927 m. spalio 9 d. fašistiniai budeliai Marijampolėje prie Šešupės sušaudė antifašistą K. Mažeiką.

1930 m. balandžio 13 d. Marijampolės saugumas drauge su šauliais darė masines kratas ir suėmė daug revoliucinio pagrindžio dalyvių, jų tarpe A. ir I. Laukaitytes, komunistinės spaudos knygnešį S. Maknauską ir kitus. A. Laukaitytė Kauno kalėjime mirė.

1931 m. į Marijampolę iš Varnių koncentracijos stovyklos, išbuvęs joje ketverius metus, grįžo K. Petrikas, o iš kalėjimo — L. Kapočius. Vėl streikai. Rugpiūčio mėnesį sustreikuoja 400 cukraus fabriko statytojų. Darbininkai streiką laimėjo — jiems 10 procentų buvo pakeltas darbo užmokestis. Rugsėjo 3 d. prasidėjo kitas labai reikšmingas cukraus fabriko statytojų streikas. Tai buvo viena iš šlovingiausių kovų Sūduvos darbininkų judėjime prieš išnaudotojus ir jų santvarką. Šitas streikas, pademonstravęs darbininkų klasinį sąmoningumą,

savo organizuotumu, ekonominiais ir politiniais rezultatais teisėtai gali būti laikomas klasikiniu streikų kovos pavyzdžiu.

Streikavo daugiau kaip 700 darbininkų. Streiko komiteto narys L. Kapočius fabriko statybos administracijai pateikė darbininkų reikalavimus — sutrumpinti darbo dieną ir pakelti užmokestį. Statybos vietą užplūdo saugumas ir iš visos apskrities surinkta policija. Ji pareikalavo palikti statybos vietą, nuimti darbininkų piketus. Darbininkai neklausė, atmušė policiją, norėjusią suimti streiko vadovus. Kai policija klastos būdu L. Kapočių suėmė, darbininkai jį jėga išvadavo. Į streiko vietą buvo iššaukta 9-to pėstininkų pulko kareivių kuopa. Kareiviai atsisakė pulti darbininkus ir sugrįžo į kareivines. Čia juos nuginklavo ir saugojo karininkų patrulis. Mieste patruliavo ginkluoti karininkai, liktiniai puskarininkiai. Vyriausybė, netekusi kareivių paramos, atsiuntė Kauno raitosios policijos rezervą. Šį dalinį, pasižymėjusį žiaurumu, liaudis vadino „dresiruotais bandšūnėmis“. Ji fašistinė vyriausybė naudojo tik ypatingai rimtais atvejais. Automašinomis atvykusi girtų sadistų gauja buvo ginkluota guminėmis lazdomis, lengvais kulkosvaidžiais, pistoletais, šautuvais ir ašarinių dujų užtaisais. Įvyko susirėmimas. Darbininkai gynėsi plytomis. Sužeistų buvo abiejose pusėse. Daug streikininkų smarkiai sužalota. Padėtis nurimo, fabriko administracijai sutikus patenkinti streikuojančiųjų reikalavimus. Streiko komitetas ir svarbiausi streiko vadovai K. Petrikas bei L. Kapočius buvo suimti ir įkalinti.

Fašistiniam režimui Lietuvoje 1935 m. skaudų smūgį kirtu Sūduvos valstiečių streikas. Jame aktyviai dalyvavo ir Marijampolės apskrities valstiečiai.

Liepos mėnesį keturiose Marijampolės apskrities vietovėse valstiečiai išplatino atsišaukimus, raginančius streikuoti, ir netrukus Veiverių valsčiuje įvyko visų Sūduvos apskričių valstiečių atstovų pasitarimas. Rugpiūčio 19 d. prie Birštono pasirodė pirmieji streikininkų piketai. Streikas prasidėjo.

Kas vyko apskrityje per dešimtį dienų, sukrėtusių fašizmą Lietuvoje, iškalbingai byloja audringų įvykių kronika:

Rugpiūčio 20 d. miesteliuose jau nebebuvo turgų. Tą pačią dieną 9-tas pėstininkų pulkas Marijampolėje atsisakė malšinti streikininkus.

Po penkių dienų visuose kaimuose buvo išrinkti streiko komitetai.

26 d. prie Šaltupės dvaro įvyko 300 valstiečių mitingas, energingai priešinęs jį puolusiai policijai.